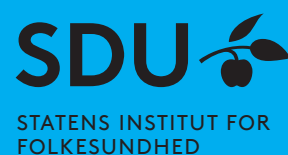

Gro Inge Lemcke Hansen, Sofie Mark Aarestrup,
Tine Tjørnhøj-Thomsen, Morten Hulvej Rod &
Liselotte Ingholt

De unges stemmer

en pilotundersøgelse af
brug af fremtidsworkshops
på en erhvervsskole

**De unges stemmer – en pilotundersøgelse af
brug af fremtidshworkshops på en erhvervs-
skole**

Gro Inge Lemcke Hansen, Sofie Mark Aarstrup,
Tine Tjørnhøj-Thomsen, Morten Hulvej Rod &
Liselotte Ingholt

Copyright © 2017
Statens Institut for Folkesundhed,
SDU

Grafisk design: Trefold

Uddrag, herunder figurer og tabeller, er tilladt
mod tydelig gengivelse. Skrifter, der omtaler,
anmelder, citerer eller henviser til nærværende
publikation, bedes sendt til Statens Institut for
Folkesundhed, SDU.

Elektronisk udgave: ISBN 978-87-7899-373-1

Statens Institut for Folkesundhed
Øster Farimagsgade 5A, 2. sal
1353 København K
www.si-folkesundhed.dk

Rapporten kan downloades fra
www.si-folkesundhed.dk

Forord

Denne rapport henvender sig til praktikere og forskere i interventionsfeltet, som arbejder med rygning blandt unge. Rapporten kan også danne inspirationsgrundlag for andre, som vil arbejde med inddragelse af unge i udviklingsprocesser af tiltag eller aktiviteter på skoler.

I rapporten præsenteres resultaterne fra en pilotundersøgelse om brug af fremtidsworkshops på en erhvervsskole. Fremtidsworkshops kan give indblik i, hvad deltagerne erfarer som vigtigt i deres hverdag, og hvordan man med hjælp fra de unge kan inddrage deres erfaringer i interventionsudvikling. Fremtidsworkshops kan også potentielt fungere som rygeinterventioner, idet deltagelse kan ændre unge rygeres tilgange til rygning.

I rapporten præsenteres konkrete forslag til, hvordan fremtidsworkshops kan bidrage til udvikling af rygeinterventioner på en erhvervsskole. Disse forslag har afsæt i rygeres egne idéer og oplevelser, men rapporten formidler også forslag, der tager udgangspunkt i den viden, som i forvejen eksisterer i interventionsfeltet.

Undersøgelsen tager empirisk afsæt i fremtidsworkshops med erhvervsskoleelever, som ryger. De udførte fremtidsworkshops evalueres via opfølgende telefoninterviews om elevernes oplevelser af at deltage i en fremtidsworkshop.

Mange tak til alle medarbejdere på erhvervsskolen, som har hjulpet os under processen. En stor tak til de elever, som har bidraget til undersøgelsen.

Undersøgelsen er finansieret af Trygfonden.

Med venlig hilsen

Morten Grønbæk, direktør, og Anna Paldam Folker, forskningschef.

Indhold

Indhold 4

Indledning 5

Fremtidsworkshop-
metoden 6

Fremtidsworkshops 6

Opfølgende telefoninterviews 8

Adgang og rekruttering 9

Præsentation af deltagere 9

Etiske overvejelser 11

Analyseproces 12

Marginalisering 14

Møder med sundhedsprofessionelle 15

De unges
hverdagsmodstand 17

Rygeforbud på erhvervsskoler 17

"18-årsreglen" 17

Fortællinger om møder med
sundhedsprofessionelle 18

Udvælgelse af leveregler og forbud 18

E-cigaretter som modstandsform? 19

Rygestop og
rygestopinterventioner 20

Oplevelser af fordele ved
at ryge 22

Noget socialt 22

Et pusterum i hverdagen 23

De unges idéer 24

Færre eksamener og prøver 24

Rygestop i praktikperioder 24

Nyt rygeskur 25

Arrangementer til ære for rygere 25

Inddragelse i debatten 26

Oplevelse af deltagelse i
en fremtidsworkshop 27

Oplevelser af et socialt frirum 27

Deltagelse i en udviklingsproces? 28

Ændrede tilgange og rygestop 28

Konklusion 30

Perspektiver på rygeinterventioner på
erhvervsskoler 30

Tjekliste til udførelse af
fremtidsworkshops 32

Litteraturliste 34

Bilag 1: Eksempel på
workshopguide 36

Bilag 2: Input til
workshops 38

Referencer til inputs 40

Bilag 3: Eksempel på
flipover 41

Indledning

Trods et længerevarende forebyggelsesfokus på unge og deres rygning er der stadig mange unge, som ryger (se for eksempel Bendtsen et al. 2014). Det er derfor nødvendigt at afsøge og eksperimentere med nye metoder til udvikling af indsatser målrettet de unge rygere. En metode til at generere viden om unge rygers perspektiver på og idéer om rygning og rygeinterventioner er *fremtidshops*.

Denne metode lægger op til at inddrage de unges rygers idéer og perspektiver i udvikling af de rygeinterventioner, som man planlægger at rette mod dem. Det betyder i praksis, at unges rygers egne opfattelser og perspektiver vil være centrale i de videnindsamlingsprocesser, som ligger til grund for udformning af interventionerne (Abel et al. 2014). Fremtidshops inddrager sædvanligvis grupper, der ikke ellers bliver inddraget i spørgsmål om deres egen levevis. Idéen er at give en stemme til grupper og personer, som ikke er vant til at blive hørt og involveret (Bladt 2014).

Denne rapport er baseret på en pilotundersøgelse af, hvordan fremtidshops kan bruges til at inddrage unges rygers hverdags erfaringer og idéer i udviklingen af interventioner, der skal begrænse deres rygning. Rapporten rummer overvejelser omkring, hvordan fremtidshops kan bidrage med viden, som har relevans for interventionsfeltet.

Undersøgelsen beskæftiger sig også med, hvorfor de unge, som har deltaget i de udførte workshops, selv mener, at de ryger, og hvordan de oplever omgivelsernes reaktioner på deres rygning.

Over halvdelen af erhvervsskoleelever ryger enten lejlighedsvist eller dagligt (Bendtsen et al. 2014). Flere studier viser, at rygning spiller en stor rolle for det sociale liv på erhvervsskolerne

(se for eksempel Ingholt et al. 2010, 2012, Sørensen 2015).

Derfor tager undersøgelsen empirisk udgangspunkt i en erhvervsskole. Deltagerne i de udførte fremtidshops var erhvervsskoleelever, som ryger.

Formålet med denne undersøgelse er at undersøge, hvordan fremtidshops kan give viden, der vil kunne bidrage til, at fremtidige rygeinterventioner i højere grad appellerer til målgruppen – og dermed potentielt har større effekt. Derfor lyder vores undersøgelses-spørgsmål:

1. Hvilken viden om rygere på erhvervsskoler hverdags erfaringer, perspektiver og idéer kan fremtidshops bidrage med?
2. Hvordan kan fremtidshops potentielt bidrage til fremtidige interventioner på erhvervsskoler? Herunder, om fremtidshops potentielt kan fungere som interventioner?

Fremtidsworkshopmetoden

Fremtidsworkshops

Vi har valgt at betegne vores sessioner som *fremtidsworkshops* fremfor som *fremtidsværksteder*, som ellers er en generel betegnelse mange steder i litteraturen. Begrundelsen er, at vi i den indledende litteraturgennemgang har erfaret, at et fremtidsværksted kan referere til mange forskelligartede forløb, som blandt andet kan bestå af gentagne sessioner over en årrække eller versioner, hvor hver fase tager op til en hel dag (Bladt 2014). I denne undersøgelse har vi valgt at arbejde ud fra et mere traditionelt workshopformat. Her samles deltagerne blot en enkelt gang af et par timer og drøfter problemstillinger, der interesserer dem, og som er centrale for undersøgelsen. Undersøgelser, der anvender metoden på denne måde, refererer sædvanligvis til sessionerne som fremtidsworkshops (EVA 2008).

Fremtidsworkshops er en involverende metode med rødder i kritisk utopisk aktionsforskning. Kritisk utopisk aktionsforskning påpeger, at ekspertorienterede fremtidsprognoser ikke bør være det eneste udgangspunkt for at skabe forandringer i menneskers hverdag (Nielsen 2005). Fremtidsworkshops kan give adgang til viden om deltagernes hverdags erfaringer, perspektiver og idéer, som forskningsverdenen ellers ikke ville have adgang til (Mehlsen et al. 2013).

I en fremtidsworkshop udvikler man i fællesskab et *fælles tredje*. Det fælles tredje er ikke et forsøg på at skabe lighed i roller og magt, men i stedet et forsøg på at arbejde med lighed i den forstand, at alles stemmer tæller i en udviklingsproces. (Tofting & Husted 2014). I de udførte fremtidsworkshops i denne undersøgelse bestod det fælles tredje i, at deltagere og facilitator

sammen udviklede idéer til, hvordan man kan lave rygeinterventioner med unge som målgruppe via Post-it runder, hvor alle deltagerne blev hørt og taget seriøst. Det blev påpeget, at de unges refleksioner og perspektiver ville blive taget seriøst, og at udvalgte af de unges idéer ville blive gengivet i denne rapport. Denne information blev givet for at tydeliggøre over for de unge, at deres stemmer og input vægtes højt.

Fremtidsworkshops bruges til at skabe sociale frirum, hvor deltagerne udvikler nye løsningsforslag og idéer. Dette sker med udgangspunkt i deltagernes hverdags erfaringer og forestillinger om fremtiden – og dermed ikke via ekspertorienterede fremtidsprognoser (Tofting & Husted 2014). De trygge rammer, som strukturen i workshoppen bidrager til, skaber ideelt set et socialt frirum, hvor alle har en stemme. De sociale frirum struktureres typisk omkring tre forskellige faser: *Kritikfasen*, *fantasifasen* og *realiseringsfasen*. I kritikfasen opfordres deltagerne til at dele deres hverdagsrelaterede kritik, i fantasifasen opfordres deltagerne til at dele deres drømme og tænke over, hvordan verden skulle se ud for dem i den bedste af alle verdener, og i realiseringsfasen arbejdes der med konkrete forslag til ændringer af praksis (Nielsen 2001). I den version af fremtidsworkshoppen, som er anvendt i denne pilotundersøgelse, havde kritikfasen og fantasifasen karakter af relativt stramt styrede brainstormsessions, som havde til hensigt at skabe en dynamisk dialog, hvor ingen tog ordet i lang tid, men hvor alle deltog aktivt. Den afsluttende realiseringsfase var bygget op om et fælles gruppearbejde om et tema, som deltagerne selv udvalgte.

Vi strukturerede diskussionerne i faserne ved hjælp af selvstændige runder, hvor deltagerne først havde tid til at brainstorme over, hvad de ville sige, og skrive stikord til, hvad de ville sige på Post-its. Efterfølgende præsenterede deltagerne deres Post-its via runder, indtil der ikke var flere Post-its tilbage. Facilitator stod for at gruppere deltagernes Post-its i temaer på en flipover. Hvert tema havde en unik farve og

grupperingerne af Post-its fungerede dermed som en slags visualisering af de temaer, som deltagerne havde bragt på banen og som udgangspunkt for dialogen.

Vi har været opmærksomme på, at nogle elever har udfordringer med ordblindhed. Vi understregede derfor, at de unge ikke skulle bekymre sig om stavemåden.

Facilitatorrollen

Hver fremtidsworkshop tog cirka halvanden time og rummede fem til syv deltagere. I deres konkrete udformning mindede de derfor delvist om fokusgruppeinterviews. En væsentlig metodisk forskel på fremtidsworkshops og fokusgruppeinterviews er dog, at facilitator skal styre dialogen mere end i et typisk fokusgruppeinterview. Facilitators rolle er således i lige så høj grad som deltagerne at skabe dialog (Duus 2014).

Da det er af afgørende betydning, at facilitator har viden om feltet (Halkier 2008), havde vi udpeget en facilitator, som i forvejen har erfaring med både rygning og hverdagen på erhvervsskoler.

Før den praktiske planlægningsfase udførte vi en indledende vidensindsamling, hvor vi satte os ind i litteratur angående unge, rygning og erhvervsskoler. Denne viden dannede grundlag for planlægningen af de konkrete fremtidsworkshops samtidigt med, at den gjorde, at facilitatoren var godt rustet til at stille spørgsmål og følge op på dem på en relevant måde.

Workshopguiden

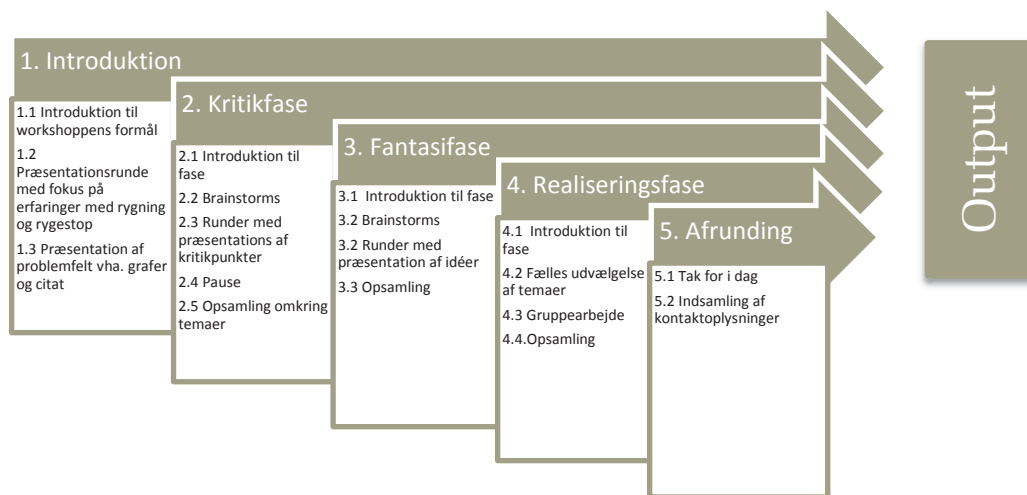
Hver fremtidsworkshop blev faciliteret med udgangspunkt i en workshopguide. Facilitator brugte workshopguiden som en rettesnor for dialogen, på samme måde som man for eksempel bruger en interviewguide i et semistruktureret interview (Kvale & Brinkmann 2015). Det betyder, at workshopguiden var bygget op i kolonner, som facilitator hurtigt kunne orientere sig i under workshoppen (se et eksempel på workshopguiden i bilag 1). Facilitator havde fokus på at tilpasse temaerne til den specifikke

kontekst, som workshoppen dannede ramme for. Det var vigtigt at komme igennem alle temaer, men ikke nødvendigvis alle spørgsmål. Under hele workshoppen var det centralt, at der også var tid og åbenhed over for deltageres kommentarer.

Workshopguiden var struktureret med afsæt i de tre faser, som en fremtidsworkshop typisk er bygget op omkring (se side 6). Inden vi gik i gang med faserne, afsatte vi dog tid til at deltage og facilitator præsenterede sig selv og fortalte om deres rygeerfaringer. Derudover introducerede facilitator information om ulighed i rygning via et søjlediagram og en graf, som efterfølgende blev diskuteret. Derefter introduceredes en tabel med information omkring forskelle på rygning blandt gymnasieelever og erhvervsskoleelever. Også disse forskelle blev diskuteret. Det sidste materiale, som blev introduceret, var et citat oversat fra Katherine Frohlichs undersøgelse (Frohlich et al. 2012), hvor to sundhedsprofessionelle udtaler, at unge rygere er en del af en risikogruppe, som har tendens til risikofyldt adfærd. Citatet blev efterfølgende diskuteret (se materialet i bilag 2).

Dialogerne i de efterfølgende faser blev rammesat med en indledende diskussion af ovenstående information, som facilitator bragte på banen (se bilag 1 og 2). Samtidigt blev deltagerne også opfordret til at inddrage egne hverdagserfaringer, som de oplevede som relevante. På næste side ses en figur over workshopguidens struktur. Som det fremgår, peger alle faser i workshoppen hen imod slutningen af forløbet. Dette illustrerer, at strukturen og dialogerne i de enkelte faser har betydning for de endelige output af den enkelte fremtidsworkshop.

Figur: Oversigt over workshopguidens opbygning

Gennemførelse af fremtidsworkshops

Vi gennemførte i alt fire fremtidsworkshops. Alle workshops blev gennemført af førsteforfatter og andenforfatter af denne rapport.

I forbindelse med gennemførelsen af de fire workshops forsøgte vi at skabe en tryk stemning, hvor alle deltagerne kunne udtrykke deres holdninger, perspektiver, erfaringer og idéer. Dette gjorde vi blandt andet ved at afholde samtlige workshops i velkendte rammer på deltagerens uddannelsessted. Desuden forsøgte facilitator at styre dialogen aktivt via runder, hvor alle på skift blev støttet i at udtrykke sig.

Dialogen tog udgangspunkt i en række selvstændige runder, hvor deltagerne skrev stikord på Post-its, og hvor facilitator løbende stillede uddybende spørgsmål. Facilitator samlede Post-it stikordene i temaer på en flipover (se eksempel på en flipover i bilag 3). I denne brug af Post-its lænede vi os op af Erhvervsskolernes Elevorganisations måde at strukturere fremtidsworkshops på.

De fire workshops var struktureret efter den samme workshopguide, som vi dog tilpassede løbende ved for eksempel at indskrive eksem-

pler fra tidligere workshops eller ved at ændre formuleringer, som deltagerne havde fundet uklare eller stillet spørgsmålstejn ved.

Opfølgende telefoninterviews

Fremtidsworkshops afsluttes i nogle tilfælde af en evalueringsfase (Nielsen 2001). I denne pilotundersøgelse bestod evalueringsfasen af efterfølgende telefoninterviews gennemført af førsteforfatter og andenforfatter, hvor der blev fulgt op på elevernes deltagelse.

Flere af eleverne var på interviewtidspunktet i praktik i virksomheder og kunne derfor ikke mødes med os på skolen. Eleverne blev interviewet én til to måneder efter workshoppen. Datoen og tidspunktet på dagen blev tilpasset elevernes ønsker.

Det var muligt at få kontakt til ti elever, der alle indvilligede i at deltage i et opfølgende telefoninterview. For tre af eleverne blev kontakten indledningsvist etableret på sms, da de på grund af praktkarbejdet havde vanskeligt ved at besvare opkald i dagtimerne. De telefoninterviewede unge var ligeligt udvalgt blandt de fire afholdte workshops.

Telefoninterviewene blev udført med afsæt i en semistruktureret interviewguide. For at interviewene kunne passe ind i en pause i en travl arbejdsdag på en læreplads, var de korte og tog kun cirka ti minutter. Interviewguiden var bygget op omkring nedenstående to hovedtemaer:

- Oplevelser af formen på workshoppen, herunder faserne og arbejdet med Post-its.
- Refleksioner omkring deltagelse i workshoppen og det oplevede udbytte af at deltage.

I relation til temaet om formen på workshoppen spurgte vi først ind til de unges oplevelse af runderne, som var centreret omkring nedskrivning af stikord på Post-its. Herefter spurgte vi ind til deres oplevelse af de enkelte faser i workshoppen, og endelig spurgte vi ind til i hvilket omfang, de oplevede, at metoden bidrog til, at de blev hørt og taget seriøst.

I det efterfølgende tema spurgte vi ind til, om de – efter deltagelsen i workshoppen – havde ændret deres tilgang til rygning – og i så fald på hvilken måde. Vi spurgte også ind til, hvad de konkret oplevede, de havde været med til at udvikle under workshoppen.

Adgang og rekruttering

Adgangen til den udvalgte skole skete igennem kontakter til ledelse og undervisere på skolen. Det var vigtigt for skolen, at den enkelte fremtidsworkshop lå på et tidspunkt, der passede

ind i deres årsplaner og for eksempel ikke faldt sammen med eksamener. Rekrutteringen af eleverne foregik ved, at ledelsen kontaktede underviserne, som udvalgte deltagerne. Nogle deltagere blev først udvalgt umiddelbart før, vi skulle påbegynde workshoppen. Enkelte af disse blev for eksempel rekrutteret igennem andre elever, som selv skulle deltage. Det var et kriterie for at deltage, at man enten var festryger eller hverdagsryger. Vi er opmærksomme på, at vi ikke kender til ledelsens og underviserens øvrige overvejelser i forbindelse med deres udvælgelse af deltagere til workshops.

Præsentation af deltagere

Der blev gennemført i alt fire workshops. Tre af dem med fem deltagere og én med syv deltagere. Deltagerne var alle elever på samme erhvervsskole, hvor de var tilknyttet forskellige grundforløb og uddannelsesretninger. Deltagerne var som angivet enten festrygere eller hverdagsrygere og røg enten cigaretter eller e-cigaretter. Kun to kvinder deltog i undersøgelsen, hvilket afspejler, at der generelt er få kvinder på de deltagende uddannelsessteder.

På næste side ses et skema over, hvordan eleverne fordeler sig i forhold til alder, køn, etnicitet, uddannelse, tidspunkt for rygedebut, rygestatus, om de har deltaget i et opfølgende interview og hvilken af de fire workshops, de deltog i.

Skema: Oversigt over deltagerne

Alder (år)	Køn	Uddannelse	Ryggedebut	Rygestatus	Deltagelse i opfølgende interview	Workshop
17	M	Automekaniker	2 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	8.02.2017	1
26	M	Automekaniker	14 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	10.01.2017	1
24	M	Automekaniker	9 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	10.01.2017	1
20	M	Automekaniker	4-5 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	1
17	M	Automekaniker	5 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	1
17	M	Elektriker	14 dage siden	Hverdagsryger (e-cigaretter)	11.01.2017	2
35	K	VVS	11 år siden	Festryger (cigaretter)	10.01.2017	2
17	M	VVS	2-3 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	10.01.2017	2
17	M	VVS	4 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	2
17	M	Elektriker	3 år siden	Hverdagsryger (e-cigaretter)	-	2
17	M	Tømrer	-	Hverdagsryger (-)	8.02.2017	3
17	M	Tømrer	3 år siden	Hverdagsryger (e-cigaretter)	30.01.2017	3
17	M	Tømrer	-	Hverdagsryger (cigaretter)	24.02.2017	3
17	M	Tømrer	2 år siden	Hverdagsryger (e-cigaretter)	-	3
17	M	Tømrer	2 år siden	Hverdagsryger (e-cigaretter)	-	3
17	M	Tømrer	-	Hverdagsryger (cigaretter)	-	3
17	M	Tømrer	-	Hverdagsryger (-)	-	3
17	M	Webintegrator	3 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	10.01.2017	4
17	K	Skilteteknikker	1 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	4
17	M	Mediegrafiker	1 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	4
17	M	-	4 år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	4
17	M	Digital kommunikation	1½ år siden	Hverdagsryger (cigaretter)	-	4

Etiske overvejelser

Flere af de unge rygere fortalte, at deres forældre ikke vidste, at de røg. Samtidig er rygning i stigende grad blevet en tabubelagt praksis, som der bliver set ned på (Klein 1993, Bell et al. 2010). Derfor er der en potentiel mulighed for, at de unge i fremtiden ikke vil forbindes med dét at være ryger. Som følge heraf gjorde vi meget ud af at anonymisere de unge i forhold til personlige og genkendelige karakteristika. Alle de interviewede unge blev informeret om undersøgelsens formål, inden de gav tilsagn om deltagelse. De blev også informeret om, at de til enhver tid ville kunne trække sig fra undersøgelsen. Alle informanter underskrev en samtykkeerklæring, hvori det fremgår, at de er blevet informeret om ovenstående.

Analyseproces

Fremtidsworkshops kan som nævnt give adgang til viden om deltagernes hverdags erfaringer, perspektiver og idéer.

Vores tilgang til det empiriske materiale er inspireret af to overordnede teoretiske perspektiver: *Marginalisering af unge rygere* og *hverdagsmodstand*. Nedenfor redegør vi kort for vores forståelse af disse to perspektiver.

Marginalisering af unge rygere

I vores tilgang til marginalisering er vi inspireret af Katherine Frohlich, der påpeger, at sundhedsdiskurserne i rygeinterventioner kan være med til at skabe en samfundsmæssig marginalisering af unge rygere, hvilket i praksis modarbejder den dominerende sundhedsfremmedagsorden (Frohlich et al. 2012). Dette sker ved, at de rygeinterventioner, som de unge rygere møder i deres hverdag, bygger på en sundhedsdiskurs, hvor biologiske processer i de unges kroppe er dominerende. Ud fra et sådant perspektiv ryger de unge primært, fordi de er afhængige af nikotin. Der er mindre fokus på, hvordan sociale dynamikker i de unges hverdag kan bevirke, at de unge ryger i forbindelse med for eksempel et oplevet pres omkring at skulle præstere fagligt godt på uddannelsesstedet, eller at de unge gerne vil skabe sig adgang til og være med i specifikke sociale fællesskaber. Denne biologisk orienterede diskurs gennemsyrrer ifølge Frohlich rygeinterventionernes tilgange til de unge, inklusive deres måder at kommunikere med dem på. Med udgangspunkt i den biologisk orienterede sundhedsdiskurs dømmer rygeinterventioner de unge rygere som personer, der hverken evner at tage ansvarlige valg eller har selvkontrol nok til at gennemføre et rygestop (ibid.). Samtidigt bliver rygere set ned på af majoriteten i samfundet, som opfatter rygning som sundhedsskadelig og i nogle tilfælde decideret ulækker. Derfor kan rygning i sig selv være en stigmatiserende

handling (Bell et al. 2010). Disse marginaliserings- og stigmatiseringstendenser kan medvirke til, at de unge rygere former modkulturer, der bygger på trods imod denne biologisk orienterede sundhedsdiskurs (Frohlich et al. 2012). Dermed skabes en endnu større kløft mellem de sundhedsdiskurser, der er repræsenteret i rygeinterventioner, og de unges hverdagsliv. En anden konsekvens kan ifølge Frohlich være, at de unge selv begynder at tro på, at de tilhører en gruppe, der ikke magter at holde op med at ryge, hvilket kan være endnu en forhindring på vejen mod et rygestop (Frohlich et al. 2012).

Med inspiration herfra undersøger vi, om unge rygere på en dansk erhvervsskole oplever lignende marginaliserings- og stigmatiseringstendenser. Vi undersøger også, hvordan de unge oplever rygestop og rygeinterventioner, og hvad de oplever som positivt ved at ryge.

I undersøgelsen arbejder vi ud fra, at rygeinterventioner forstås i ordets bredeste forstand, det vil sige alle former for tiltag mod rygning, som unge rygere på erhvervsskoler kan møde i deres hverdag. Det kan for eksempel være lovfæstede forbud mod at sælge tobak til personer under 18 år, forbud mod at ryge på togstationer, forbud mod at ryge på erhvervsskolens matrikel, møder mellem sundhedsprofessionelle og rygere og anti-rygekampagner.

Hverdagsmodstand

Som det vil fremgå i de følgende afsnit, udviser de unge i denne undersøgelse en vis modstand i forhold til rygeinterventioner. For at nuancere og forstå karakteren af denne modstand indrages Vinthagen og Johanssons begreb *everyday resistance*, som vi har valgt at oversætte til *hverdagsmodstand*. Hverdagsmodstand sker ifølge Vinthagen og Johansson (2013) igennem hverdagslige praksisser, det vil sige igennem forskellige måder at gøre eller tale om ting på, som er tilpasset de kontekster, man møder i hverdagen. Hverdagsmodstanden bygger på en afstandtagen til de rationelle diskurser og logikker, som er dominerende i et samfund. Disse praksisser indebærer ikke nød-

vendigvis intentionelle overvejelser eller eksplicit afstandtagen, men kan for eksempel komme til udtryk ved de måder, som man omgås regler, man møder i hverdagen, eller ved, at man fravælger logikker eller tænkemåder, som ikke stemmer overens med ens egne hverdagsoplevelser. Hverdagsmodstandens konkrete form er afhængig af den specifikke hverdagslige kontekst, hvilket betyder, at de unge rygeres hverdagsmodstande kan have et væld af forskellige former.

Med afsæt i *marginalisering af unge* rygere og *hverdagsmodstand* belyser denne undersøgelse, hvordan fremtidsworkshops kan bruges til at støtte unge rygere på erhvervsskoler til at italesætte hverdagsoplevelser med at blive marginaliseret, og hvordan deres reaktioner på dette kommer til udtryk gennem forskellige former for hverdagsmodspil.

Igennem analysearbejdet er empirien løbende blevet anskuet og forstået gennem relevante teoretiske og metodiske perspektiver. Vi indledte med en nysgerrighed omkring, hvorvidt Frohlichs påpegning af, at rygestopinterventioner kan være med til at marginalisere unge rygere (Frohlich et al. 2012), kan overføres til en dansk kontekst. Derfor valgte vi at inddrage dette emne i de udførte fremtidsworkshops.

De fire workshops og de ti efterfølgende telefoninterviews er alle blevet optaget digitalt og efterfølgende transskriberet ord til ord.

Efter gentagne læsninger af transskriptionerne blev analysetemaer på tværs af empirien skitseret. I denne tematiseringsproces sprang det i øjnene, at de unge rygere ydede modstand mod rygeinterventionerne på forskellig vis i deres hverdag. For at indramme dette empiriske fund inddrog vi vores teoretiske perspektiv vedrørende hverdagsmodstand.

Empirien er kodet efter disse temaer i Nvivo. Kodningerne dannede grundlag for den efterfølgende analyse. For ikke at miste blikket for konteksten i den enkelte fremtidsworkshop har

vi løbende orienteret os i noterne omkring den dominerende historie i den enkelte workshop.

Vores næste skridt i analyseprocessen bestod i at gå tilbage til transskriptionerne af de enkelte workshops for at undersøge, hvilken sammenhæng der var mellem det metodiske greb med brug af faser og Post-its og de tematikker, som vi kom frem til.

Vores sidste skridt i analyseprocessen var at gennemlæse transskriptionerne af de opfølgende telefoninterviews for at undersøge de unges perspektiver på deltagelse i workshoppen.

Vi har gjort meget ud af at indarbejde citater fra de unge i rapporten; dette for at illustrere deres oplevelser og idéer. I nogle tilfælde har vi redigeret i citaterne for at lette læsevenligheden. Her har vi været meget opmærksomme på at behandle citater på respektfuld vis, sådan at meningen fastholdes.

Vi har yderligere forsøgt at give god plads til den enkelte deltagers stemme i det afsnit i analysen, hvor workshopdeltagernes udvalgte idéer gengives.

Marginalisering

At tale om, hvordan en gruppe oplever marginalisering, kan være et tabubelagt emne at tage op, og det kan være svært at tale om (Lee & Renzetti 1993). Fremtidsworkshops er netop velegnede til at støtte marginaliserede eller udsatte grupper i at italesætte deres hverdagsrelaterede oplevelser, idéer og kritik (Bladt 2014). Derfor er det interessant, at det går igen i alle de udførte workshops, at de unge i kritikfasen skriver stikord på deres Post-its, som beskriver deres hverdags erfaringer med marginalisering og stigmatisering. Med afsæt i disse stikord udvikles de unges dialog i kritikfasen.

I vores brug af fremtidsworkshops præsenterer facilitator i den indledende fase udvalgte citater, hvor sundhedsprofessionelle udtaler sig om unge rygere som en udsat gruppe, som også udfører andre former for risikoadfærd. Samtidigt præsenteres en tabel omkring forskelle på rygere på erhvervsskoler og gymnasier samt en graf om social ulighed i rygning (se bilag 2). Disse inputs sætter en diskussion i gang om, hvad de unge oplever som fordomme om rygere.

I den efterfølgende kritikfase sætter alle de unge ord på, hvordan de hver især har hverdags erfaringer med fordomme, stigmatisering og marginalisering.

De unge rygere fortæller, at marginaliserings- og stigmatiseringsproblematikker i høj grad præger deres hverdag. Især de ældre rygere fra VVS- og automekanikeruddannelsen fortæller, at de som rygere føler sig som en jagtet og marginaliseret gruppe i samfundet, idet der laves mange love og restriktioner rettet mod rygere. Det er for eksempel de højere afgifter på cigaretter og dét, at det nu mange steder er helt forbudt at ryge, som gør, at de føler sig margi-

naliseret. De oplever også, at der ikke er "plads" til rygere i samfundet. Denne oplevelse af at være en jagtet gruppe sætter en af eleverne for eksempel ord på ved at skrive "Klapjagt" på en Post-it:

Elev 1: *"Jeg har en der hedder klapjagt"*

Facilitator: *"Hvad betyder det?"*

Elev 1: *"Jeg syntes, det er forfærdeligt, at der bliver drevet klapjagt på rygerne med de her lovgivninger og forbud og de sindssygt høje afgifter, der er kommet på cigaretter. Og de stiger og stiger og stiger. [...] Man bliver stigmatiseret noget så gevaldigt, når man er ryger. Jeg tænker, der skal være plads til alle. Det er jo dét vores samfund simpelthen er bygget på. Og der er jo tydeligvis ikke plads til rygerne i vores samfund."*

De yngre rygere fra tømrer- og webintegratordannelsen føler, at omgivelserne tager afstand fra dem ved for eksempel at kalde dem "rygersvin", og de oplever, at der bliver set ned på dem. De unge oplever også, at de især bliver dømt som "dårlige" personer, fordi de lugter af røg. Derfor har en af de unge skrevet "Lugt" på en Post-it, som han fortæller om i kritikfasen. I nedenstående uddyber han, hvornår han i hverdagen tænker over, at det er irriterende at lugte af røg:

"Jeg tænker meget på det, hvis jeg ryger en smøg, før jeg sætter mig ind i toget eller bussen. Om de personer, der sidder ved siden af mig lægger mærke til det, og om de syntes, det er klamt. Fordi jeg får nogle gange kommentarer på det af min familie "Uh, hvor du lugter af røg". Men også hvis jeg sidder ved siden af fremmede mennesker i busser eller tog... så er det lidt ubehageligt at tænke på, at de dømmer én på grund af, at man lige har røget en smøg."

Som de to citater illustrerer, er der altså forskel på, om de unge enten italesætter en samfundsmæssig marginalisering af dem som rygere eller en personlig stigmatisering ved, at folk, de møder i hverdagen, dømmer dem.

Alle workshopdeltagerne giver udtryk for en irritation over, at dét, som de selv betragter som et valg om at være rygere, ikke bliver respekteret af samfundet. De unge oplever dét, at man forsøger at fratage dem en valgfrihed omkring rygning, som nedværdigende, hvilket nedenstående citat illustrerer:

"Det er ligesom sådan et slagteri, hvor der bare er vægge til hver side. Og dén der vej, den skal du. Du dør alligevel i den ende, men du skal fandeme tage den lige vej der hen. Du skal ikke gå andre veje, der enten kan få det til at gå hurtigere eller langsommere, alt efter hvad du selv vil. Der bliver vi sgu guidet rimelig meget i, hvordan vi skal leve vores liv. [...] Vi bliver kaldt Homo sapiens, det tænkende menneske. Men vi bliver ikke behandlet sådan [...], vi bliver behandlet som kvæg."

En måde, hvorpå de unge italesætter, at de er en særligt udpeget gruppe, som bliver marginaliseret, er i de måder, de igennem hele workshopforløbet drager analogier til andre "usunde grupper" eller former for levevis, som de oplever netop ikke bliver marginaliseret og problematiseret i lige så høj grad som rygere. Dette resulterer i, at flere af de unge senere i fantasifasen fremhæver, at de ville ønske, at der var lige så få fordomme om rygere som om andre usunde livsstilsgrupper. For eksempel ønsker en af de unge at understrege, at:

"selv om man står med en cigaret i hånden, så er man ikke mere stjernepsykopat end naboen ved siden af... der spiser for meget slik."

Det er fremtrædende, at de unge relaterer disse analogier til de inputs, som facilitator indledningsvist har præsenteret.

Møder med sundhedsprofessionelle

I kritikfasen og i realiseringsfasen fortæller de unge om deres erfaringer med at blive stigmatiseret i møder med sundhedsprofessionelle. De beskriver en efterfølgende følelse af at være blevet stemplet, og de er bestemt ikke enige i de sundhedsprofessionelles dom over dem. De

unge har en følelse af, at dét, de selv betragter som et valg om at ryge, ikke bliver respekteret. De oplever, at de sundhedsprofessionelle gennem interventioner forsøger at "belære" dem, men ikke respekterer dem som selvansvarlige individer for, hvad de karakteriserer som "voksne beslutninger".

Citatet nedenfor refererer til en sugerørsøvelse, som de fleste af de unge har prøvet i forbindelse med sundhedsprofessionelles rygeevents på skoler. Øvelsen går ud på, at man skal forsøge at trække vejret igennem et sugerør – og dette skal illustrere, hvor vanskeligt det er at trække vejret, hvis man har KOL eller såkaldte rygerlunger:

"Da jeg gik i tiende [...] skulle vi stå med sugerør ... og puste igennem det i ti minutter [...]. Men det hjalp jo ikke noget. Fordi jeg var 17 år, eller 16 år på det tidspunkt. [...] Jeg vidste godt, at jeg ikke var voksen, men følte, at jeg godt selv kunne tage nogle voksne beslutninger en gang imellem. Og så var det irriterende, at der kom sådan en ældre én og skulle belære mig om, at jeg ikke skal ryge, hvilket jeg egentlig selv syntes var en spændende ting."

Citatet er ikke direkte relateret til en Post-it, men kommer på banen i realiseringsfasen, hvor de unge diskuterer, hvad man kan gøre for at lave rygeinterventioner, som i højere grad kan fremstå som et attraktivt alternativ for dem.

Oplevelsen af ikke at blive respekteret som en person, der kan træffe selvstændige beslutninger, går igen i de unges fortællinger om deres møder med andre sundhedsprofessionelle. Det er et tema, som relaterer sig til flere af de Post-its, de præsenterer i kritikfasen, for eksempel Post-its, hvor der står "Umyndiggørelse", "Eget valg" eller "Selvstændig beslutning".

Som nævnt pointerer Frohlich et al. (2012), at netop dét, at de unge rygere bliver behandlet som nogle, der ikke selv kan tage ansvarlige valg, kan betyde, at de begynder at opfatte sig selv som personer, der ikke magter at holde op

med at ryge. Dette finder vi dog ikke tegn på i de udførte workshops. Vi finder i stedet, at oplevelsen af at blive marginaliseret og stigmatiseret kan være med til at skabe modstand hos de unge.

I det efterfølgende kapitel viser vi, hvordan ovenstående oplevelser af marginalisering og stigmatisering skaber små hverdagsmodstande. Disse hverdagsmodstande er med til at forme de unges perspektiver på rygeinterventioner på forskellig vis.

De unges hverdagsmod- stand

Som ovenstående kapitel viser, bidrager de udførte fremtidsworkshops til at belyse, hvordan de unge oplever at blive marginaliseret og stigmatiseret i deres hverdag, fordi de ryger. Pilotundersøgelsen viser, at fremtidsworkshops kan bidrage med viden om, hvordan de unge oplever, at marginalisering og stigmatisering fører til modstandsreaktioner. Vi har indrammet de unges reaktioner på marginalisering og stigmatisering ved hjælp af begrebet *hverdagsmodstand*. Det er især i kritikfasen, at de unge fortæller om deres hverdagsmodstand mod rygeinterventioner.

Rygeforbud på erhvervsskoler

De unges modstand mod rygeforbuddet på erhvervsskolen er udtalt i kritikfaserne i alle workshops. De unge oplever rygeforbuddet som et stort irritationselement i deres hverdag. Rygepolitikken på den udvalgte erhvervsskole har betydet, at man ikke må ryge på matriklen. Derfor er de rygeskure, som tidligere var opstillet på matriklen, nu fjernet. Dette oplever flere af de unge som et forhold, der i nævneværdig grad forringer deres hverdag. Dette uddyber en af de unge, da han fortæller om sin Post-it, hvor der står "Bedre forhold på skoler":

"Jeg har én, hvor der står "Bedre forhold på skoler". Det vil sige, at jeg egentlig godt kunne tænke mig, at der ligesom kom ordentlige forhold for rygere. Så hvis man havde et sted som for eksempel et rygeskur, hvor man kan sige, at de, der ikke er rygere, kunne holde sig væk fra... I stedet for at de, der ikke er rygere, går og klager over, at vi står langs vejen, herude."

Dét, at der er forbud mod rygning på matriklen, oplever de unge imidlertid ikke som noget, der reelt vil kunne resultere i, at færre unge begynder at ryge. Netop dét, at de unge fortsætter rygning – og at nogle unge begynder at ryge, mens de er elever på erhvervsskolen, kan forstås som en form for hverdagsmodstand.

Hverdagsmodstanden går hånd i hånd med en oplevelse af stigmatisering og marginalisering. De unge oplever, at de nu, hvor de ikke længere har et rygeskur at søge ly i, i højere grad end tidligere føler sig som en udstillet flok. Inde fra klasselokalerne kan ikke-rygerne "pege fingre" af dem, fordi de ikke er skærmet af et rygeskur. Nogle unge føler, at de af denne grund må søge bort fra uddannelsens matrikel for at ryge – og netop derfor oplever de rygeforbuddet som både stigmatiserende og marginaliserende.

Uddannelsen deler matrikel med et gymnasium. Dette er begrundelsen for, at der er rygeforbud på matriklen. En del rygning foregår nu ved en af skolens indgange. Rygerne er imidlertid blevet stillet i udsigt, at de snarligt vil få et nyt læskur. Skuret omtales fra skolens side som et "læskur" og ikke et "rygeskur". Læskuret skal placeres langt væk fra skolens indgang. Dette skal hindre, at rygerne giver "dårlig reklame" for skolen.

"18-årsreglen"

De unges kritik over for det gældende forbud mod at sælge cigaretter til unge under 18 år kom også frem i kritikfasen. Her skriver flere unge "18-årsreglen" eller udsagn som "Hvorfor skal man være 18 for at købe smøger?" på deres Post-its. De unge oplever, at mange unge begynder at ryge, inden de bliver 18 år. Set fra deres perspektiv er 18-årsreglen derfor uforståelig. Ifølge de unge kan en sådan grænsesætning tværtimod opleves som spændende at bryde. Netop en overtrædelse af forbuddet kan opleves som "sejt" og "voksent", hvilket illustreres i nedenstående dialog:

Elev 1: *"Jeg tror også bare, at det handler om, at bare fordi der står, at man skal være 18 år for at købe smøger, så er der nogen, der får lyst til det, på 15 år."*

Elev 2: *"Så er det sejt jo. Så er det voksent."*

De unge rygere kender alle til steder, som for eksempel mindre lokale kiosker, som sælger cigaretter til unge, uanset alder. De oplever derimod, at større supermarkeds kæder gør mere ud af at overholde forbuddet. Hvis man bliver nødt til at købe cigaretter i et supermarked, er det normal praksis for unge rygere at få ældre søskende eller kammerater til at stå for indkøbet:

Elev 1: *"Hvorfor man skal være 18 for at købe smøger? [...] For der er jo så mange unge, som får fat på [smøger] på en anden måde. Det kan være en slikbutik, som sælger, og så kan man få smøger der, fordi de ikke spørger om ID. Et eller andet. Man skal nok få fat i dem."*

Elev 2: *"Ellers så har man en bror eller en søster, som også ryger, og så går man lige ind og spørger dem pænt, om de vil være søde og købe en pakke til én."*

På den måde udøver de unge under 18 på forskellig vis hverdagsmodstand imod forbuddet ved for eksempel at købe cigaretter i mindre kiosker eller slikbutikker eller ved at få ældre i deres netværk til at købe dem til dem andre steder.

Fortællinger om møder med sundhedsprofessionelle

Både i kritikfasen og i realiseringsfasen beskriver de unge følelsen af at blive "peget fingre" af, når de har kontakt med sundhedsprofessionelle i forbindelse med sygdom. De har samtidigt en oplevelse af, at de sundhedsprofessionelle kæder "alt hvad de fejler" sammen med rygning.

Som modstand imod de sundhedsprofessionelles påpegning af cigaretternes sundhedsskadelige virkning trækker de unge på, hvad man

kan kalde en "lægmandssundhedsforståelse" (Gifford 1986), som bunder i de erfaringer, de gør sig i hverdagen. For eksempel fortæller flere af de unge i kritikfasen, at de kender mange, der har fået lungekræft uden at ryge, og at de også kender folk, som er raske, selvom de har røget hele livet. Sådanne udsagn bruges flere gange som modargument imod de sundhedsprofessionelles syn på risici og sundhed:

"I forhold til sygdomme syntes jeg tit, at der bliver peget fingre [...] Ja, men så må man lige erkende, at jeg kender én, der lige er død af lungekræft nu her for ikke særlig lang tid siden. Og vedkommende har aldrig nogensinde røget i sit liv. Så det hænger ikke helt sammen."

Det er dog ikke en hverdagsmodstand, der nødvendigvis italesættes i selve mødet med den sundhedsprofessionelle. Der er i højere grad tale om en efterfølgende reaktion på en oplevelse af at blive "peget fingre af", der netop kan italesættes i det sociale frirum, som det er centralt at skabe i fremtidsworkshops.

Udvælgelse af leveregler og forbud

I dette afsnit går vi tæt på de unges fortællinger om deres måder at ryge på i hverdagen. Disse fortællinger italesættes gennem hele workshoppen.

Flere af de ældre rygere i de fire workshops har røget i mange år. Nogle af dem har børn, og andre bor alene med deres kæreste. Oplevelse af marginalisering er især et dominerende tema i de ældre rygeres beretninger. De fortæller, at det er vigtigt for dem selv at vælge, hvilke forbud de vil overholde, og hvilke forbud de vælger at trodse. Dette illustreres i nedenstående citat:

"At de giver os lov til at tænke selv og tage ansvaret selv... fordi vi kan jo godt. Sådant har jeg det på togstationer i hvert fald. Du siger, jeg ikke må ryge her [griner og laver sin stemme om]. Nu skal du bare se Bassemand. Jeg kan ryge to på én gang, hvis det skal være. Jeg er lidt autoritetsfjern."

Flere af de ældre erhvervsskoleelever beskriver, hvordan de trodser rygeforbuddet på togstationer. Når for eksempel en togkontrollør kommer og siger, at vedkommende ikke må ryge, slukker de cigaretten, men tænder den igen bagefter. Alle de unge er enige om, at det ikke giver mening, at man ikke må ryge på togstationer, da det ikke skader nogen, eftersom man er udenfor i den fri luft. De kan imidlertid godt forstå, at man ikke må ryge indendørs for eksempel i togkupeer og i klasseværelser. En af de ældre rygere, som også er familiefar, siger, at han ikke ryger foran sin datter, og at han ikke ryger inde i huset. En anden supplerer med at fortælle, at han har som leveregel aldrig ville ryge foran børnehaver.

Generelt er det en udbredt opfattelse, at man ikke ryger tæt på børn. Denne opfattelse udtrykkes i alle faser af de udførte fremtidswshops. Blandt de ældre rygere tegner der sig et billede af en alternativ rygepraksis, hvor man følger en leveregel om ikke at skade andre, når man ryger. Det er således ikke, hvorvidt det er lovligt eller forbudt, der er det centrale, men snarere i hvor høj grad rygningen potentielt kan skade andre. På den måde tilpasser de ældre erhvervsskoleelever deres rygepraksisser til de sundhedsargumenter og regler, som de selv opfatter som meningsfulde.

Rapporten "Passiv rygning i privatsfæren – en kulturanalyse" (Brink et al. 2009) viser i tråd hermed, at ønsket om at være hensynsfuld på forskellig vis går igen hos voksne rygere. Det fremhæves, at nogle rygere opfatter sig selv som hensynsfulde, fordi de har tilpasset deres adfærd til samfundets gradvise afstandtagen til røg (Brink et al. 2008). Fortællingen om den samfundsmæssige afstandtagen til røg går igen i diskussionerne med de unge i de fire workshops, når de ældre rygere fortæller de yngre rygere om dengang, hvor man måtte ryge både på togstationer, i togkupeer og i klasseværelser. Modsat udsagnene fra voksne rygere i ovenstående rapport følger workshopdeltagerne ikke de forbud, som de ikke selv vurderer skader nogen. Samtidigt pålægger de sig selv strengere restriktioner omkring rygning foran børn, end

loven lægger op til. De unge rygere, som indgår i vores undersøgelse, tilstræber altså at være hensynsfulde, men de er det på måder, der giver mening set fra deres eget perspektiv. De bliver således ved med at ryge, men de tilpasser deres rygepraksis, så den ikke skader børn, og de inkorporerer derved delvist den hensynsfuldhed, som samfundsdiskursen lægger op til.

Hensynet til børn og dét, at de bevidst ikke overholder de forbud, som de opfatter som meningsløse, bliver derved centrale elementer i de ældre rygeres hverdagsmodstand.

E-cigaretter som modstandsform?

De yngre rygere er i særlig grad fokuseret på, hvordan deres nære omgangskreds og de folk, de møder, oplever, at de lugter. At folk kommenterer på dette eller dømmer dem, fordi de lugter af røg, er en måde nogle unge oplever at blive stigmatiseret på. Dette er et omdrejningspunkt i kritikfasen. De unge, som ryger e-cigaretter, bider mærke i, at de dermed netop undgår at lugte af cigaretrøg, og de argumenterer med, at lugten ikke sætter sig i tøjet på samme måde, som cigaretrøg gør. Dette illustreres i nedenstående citat:

Facilitator: "*Gør [e-cigaretter] noget ved lugten, så man ikke lugter?*"

Elev 1: "*[...] det dufter.*"

Elev 2: "*Det er jo vand, det er jo damp, der sætter sig.*"

Facilitator: "*Så kommer man vel bare til at lugte af vandmelon eller et eller andet?*"

Elev 3: "*Det sætter sig ikke sådan i tøjet på samme måde.*"

Man kan diskutere om dét, at de unge ryger e-cigaretter, kan være udtryk for en implicit hverdagsmodstand. Set fra de unges perspektiv imødekommer de i hvert fald et af de stigma (lugten), som de oplever forbinder sig til rygning.

Rygestop og rygestopinterventioner

I dette kapitel behandles de konkrete erfaringer, som de unge rygere bringer på banen omkring rygestop og rygestopinterventioner. Dette tema er centralt i både kritik-, fantasi- og realiseringsfaserne. Netop det metodiske valg af fremtidsworkshops giver os dermed indblik i både de unges kritiske perspektiver, deres idéer og deres løsningsforslag, hvad angår rygestop og rygestopinterventioner. Som nævnt i indledningen tænkes rygeinterventioner i bredeste forstand som alle tiltag rettet mod rygning, som de unge møder i hverdagen.

Mange af de unge har forsøgt at stoppe med at ryge. Andre har ikke forsøgt, og de ønsker det ifølge eget udsagn heller ikke. Den fysiske afhængighed af cigaretterne er ikke noget, de unge eksplicit taler om som værende en stor udfordring i forbindelse med et rygestop. Det, som forbindes og italesættes med et succesfuldt rygestop, er derimod at have "viljen til at holde op". Den største hindring på vejen mod et rygestop er ifølge de unge, at man ikke har villet rygestoppet tilstrækkeligt. For nogle unge handler rygestop ikke om, at de ikke magter at holde op men derimod, at de ikke ønsker at holde op. De unge lægger vægt på, at det er vigtigt for dem, at det er deres "eget valg" eventuelt at stoppe med at ryge.

De unge har mødt mange interventionstilbud, som potentielt har kunnet hjælpe dem til rygestop. De beskriver, hvordan de har taget afstand fra de rygeinterventioner, de har mødt. Denne afstandtagen kan, ligesom de unges hverdagsmodstand, tolkes som værende en reaktion på den stigmatisering og marginalisering, som de unge rygere oplever.

Når de unge taler om rygestop, lægger de vægt på, at et succesfuldt rygestop skal bygge på et valg, som den enkelte selv tager. Et sådan valg om at påbegynde et rygestop tror de ikke, at rygestopinterventioner kan motivere til. Flere unge pointerer i realiseringsfasen, at de, for at træffe et valg om at stoppe rygningen, har brug for at opleve et "wake up call". Netop dette aspekt har de interventionstilbud, som de har mødt i form af for eksempel undervisning og information, ikke formået at imødekomme.

Ifølge de unge virker for eksempel advarsler på cigaretpakker ikke motiverende for et rygestop. De unge har viden om, at rygning er farligt, men oplever, at en massiv udsættelse for kampagner med budskaber om, at "det er pisse farligt, eller at du dør af det her", snarere resulterer i en konstatering og accept af, at rygning er farligt i stedet for i en motivation for og bestræbelse på at holde op.

I kritikfasen beskriver en af de unge sig som en del af en generation, der ikke er så autoritetstro som tidligere generationer, og som derfor ikke bliver motiveret af informations- og skræmmekampagner. Hvordan de unge beskriver, at de ikke påvirkes af kampagner, illustreres blandt andet i nedenstående citat, hvor en af de unge fortæller, at han ikke bemærker de advarsler og billeder, der er på cigaretpakkerne:

"Jeg har bare skyklapper på. Jeg lægger ikke engang mærke til [...], hvad der står på min egen cigaretpakke, som jeg ryger lige nu. Jeg aner ikke, hvad der står. Der er noget sort skrift, og så er der det mærke, som jeg ryger. Bang [...] så nej, jeg tror ikke, at kampagner virker på os"

Andre fortæller, at de mener, at advarslerne på pakkerne er "irriterende", og de fjerner dem eller sætter et stykke papir hen over dem. En overvejende del af de deltagende unge er således enige om, at kampagner med budskaber omkring, at rygning er farligt og usundt, ikke motiverer dem til at påbegynde et rygestop. Tværtimod er der risiko for, at sådanne kampagner kan føre til diverse former for hverdagsmodstand.

Ifølge de unge var ingen af de rygestop, som de har erfaring med, motiveret af kampagner eller andre former for interventioner. De var – set fra deres perspektiv – udelukkende motiverede af dét, de formulerer som ”egen fri vilje”. En lille del af de interviewede unge fremhæver, at en medvirkende årsag til, at deres rygestop ikke holdt ved, var en manglende opbakning fra nære relationer, herunder kæresten og venner. Størstedelen af de unge påpeger imidlertid i diskussionerne i fantasi- og realiseringsfasen, at den væsentligste grund til, at deres tidligere rygestop ikke holdt ved, var, at de ikke ”ville det nok”.

De unge er enige om, at hvis man skal sætte ind med effektive rygeinterventioner, skal man prioritere oplysningskampagner, der retter sig mod de små klasser i folkeskolen. Det er et gennemgående perspektiv i realiseringsfasen, at en måde at få færre rygere på kan være at ”få det ind i hovedet på de mindreårige”, som ikke er begyndt at ryge endnu. Generelt opfatter de unge rygere sig som uden for rækkevidde af de rygestopinterventioner, som de møder i deres hverdag.

Som en reaktion på den oplevede manglende respekt for unges muligheder for selv at træffe valg omkring rygning vælger de unge alternative veje på det tidspunkt, hvor et forsøg på rygestop bliver aktuelt. I stedet for at følge de veje, som rygeinterventionerne udstikker, har flere af de deltagende unge forsøgt at eksperimentere med alternative former for tobak, eksempelvis vandpibe og e-cigaretter.

De unge oplever sig i den forstand ikke som magtesløse over for at holde op med at ryge, men de oplever, at de blot følger deres egne veje til et rygestop. Det er, som det fremgår i dette kapitel, værd at bemærke, at de interviewede unge ikke opfatter sundhedsprofessionelles aktuelle rygestoptilbud som attraktive aktiviteter, som de har lyst til at tage del i. Dette italesættes især i kritikfasen.

Oplevelser af fordele ved at ryge

Dette kapitel bygger på dialoger i fantasifasen. Her blev de unge rygere bedt om at tænke rygning "i den bedste af alle verdener". Mange af de Post-its, som deltagerne præsenterede i denne fase, handlede om deres oplevelser af, hvordan rygning bidrager med noget positivt i deres hverdag. Andre Post-its handlede om ikke at være marginaliseret og stigmatiseret i hverdagen. I dette kapitel er fokus på, hvad de unge oplever som fordele ved at ryge.

Når de unge taler om det gode ved at ryge, taler de sig op imod den klassiske biologiske sundhedsopfattelse (Blaxter 1992), hvor den fysiske afhængighed af nikotin ses som den primære årsag til at blive ved med at ryge. Charlotte Tulinius fandt i sin ph.d.-afhandling fra 2000, at rygning blandt forældre i børnefamilier blev brugt til at få et socialt element ind i hverdagen. Yderligere fandt hun, at rygning blev brugt som en form for åndehul, hvor man kan "trække sig fra hverdagens stress og jag" og samle ny energi (Tulinius 2000). I dette afsnit ses det, hvordan lignende oplevelser af fordele ved at ryge går igen hos de unge, som vi har talt med.

Noget socialt

Der er på tværs af de fire workshops en bred enighed om, at det sociale element ved at ryge har stor betydning. De unge beskriver det som "hyggeligt" at stå og ryge sammen med andre rygere. De skriver ord som "Hyggeligt", "Socialt" og "Venner" på Post-its. Rygning giver de unge adgang til fællesskaber og udvikling af sociale relationer. Dette er ikke kun, når de er i skole, men også når de går til fest. Det sociale element gælder både almindelige cigaretter og e-cigaretter. Hvordan erhvervsskoleelever op-

lever, at rygning kan tilføre dem noget socialt, illustreres i følgende citat, hvor en af eleverne forklarer, hvorfor han har skrevet "Bedre socialt liv" på en Post-it:

"Jeg syntes bare, at jeg har opbygget et bedre socialt liv ved at starte med at ryge. [...] For så står man lige pludselig ude foran med en masse andre mennesker, som også står og ryger. Og så er der én, der lige skal låne noget, en lighter eller smøger [...]. Jeg syntes, jeg har fået et bedre socialt liv efter, at jeg er startet med at ryge. Selvom jeg egentlig også havde det til at starte med, så har jeg nu også fået en masse andre venner."

I lighed med erfaringerne fra denne undersøgelse finder andre, at rygning er en central del af de sociale praksisser på erhvervsskoler og blandt unge mennesker generelt (Jensen 2000, Ingholt et al. 2010, 2012, Sørensen 2015). Samtidigt nævner flere unge, at rygning fungerer som tidsfordriv, for eksempel når man keder sig i timerne og hellere vil tale med de andre. De unge er opmærksomme på, at det betyder, at de ryger flere cigaretter, end de ellers ville have gjort. Dette illustreres af denne unge, som forklarer, hvorfor han har skrevet "Socialt" på en Post-it:

"Når man keder sig i timen og går ud og tager en smøg hver halve time, så er det jo ikke [altid], at man gør det alene. Så er det normalt, at man gør det sammen med sine venner, som man måske ikke lige snakker så meget med, når man sidder hver for sig foran sin computer. [...] En stor del af, hvorfor vi ryger i timerne, er, at så kan vi lige få snakket med vores venner, nu hvor vi ikke rigtig snakker så meget sammen, når vi sidder og arbejder."

E-cigaretter som noget socialt

E-cigaretterne behandles af især de yngre drenge som en spændende gadget (som for eksempel en smartphone), som kan vise klokken, lyse i forskellige farver, og nogle e-cigaretter kan man spille spil på som for eksempel "Snake". De unge bytter e-cigaretterne og de forskellige smagsstoffer. De opbygger et

socialt fællesskab om den gadget, som e-cigaretten fremstår som, og de går også ud og ryger sammen med dem, som ryger almindelige cigaretter. På denne måde fremstår e-cigaretter for de yngre drenge som noget, der bidrager med noget socialt i deres hverdag på samme vis, som almindelige cigaretter gør.

Et pusterum i hverdagen

Flere af de unge fortæller, at de også bruger rygning som en undskyldning for at få en individuel "pause" eller et pusterum i hverdagen. På tværs af de enkelte workshops er der enighed om, at rygning kan give "et friskt pust", hvor man lige får "ryddet ud i hovedet", så man kan arbejde videre. Det kan både være, hvis man har haft et skænderi derhjemme eller på arbejdet, eller hvis man er gået i stå med en svær opgave i skolen. En af de unge trækker paralleller til toiletbesøg, hvor man går ud og sidder i lidt længere tid end nødvendigt for at få lidt ro i hovedet. I citatet nedenfor eksemplificerer en af de unge, hvordan de unge bruger dét at gå ud og ryge som et pusterum i hverdagen, hvis en opgave for eksempel er svær i skolen. Han uddyber en Post-it, hvor han har skrevet "Bliver kvik/frisk igen":

"Ja, hvis man nu for eksempel sidder og skriver en dansk stil eller et eller andet, og man bare tænker "nej, det her, det kan jeg ikke". Så går man lige ned og tager to minutter, så kommer man ind, og så kan man bare skrive videre."

Det pusterum, som rygning kan give, anvendes for nogle unge også som en mulighed for at håndtere vrede. I nedenstående citat uddyber en af de unge, hvorfor han har skrevet "Bedre afveje" på en Post-it:

"[...] hvis jeg ikke røg, og hvis jeg blev sur over et eller andet, så havde jeg siddet oppe på mit værelse og smadret et eller andet [...] Nu kan jeg komme ud og gå en tur i stedet for. Det havde jeg ikke gjort, hvis ikke jeg havde røget, fordi så kunne jeg ikke se nogen pointe i at gå. Så ville jeg hellere sidde med mit raseri oppe på mit værelse, hvor folk ikke kunne se mig. [...] Jeg

synes, at det har givet mig en mulighed for at slappe lidt af i forhold til mit raseri."

Denne måde at håndtere vrede eller anden stress på peger også andre forskere på som et væsentligt element ved rygningen (Sørensen 2015). Rygning indgår altså på forskellig vis og med forskellige formål i de unges hverdagsliv. Set fra dette perspektiv kan der være mange gode og positive aspekter ved at ryge.

Disse fund om rygningens positive aspekter findes også i undersøgelser, der ikke har anvendt fremtidshoppet som metode, men i stedet andre kvalitative metoder som observationer og fokusgruppeinterviews (Jensen 2000, Tulinius 2000, Ingholt et al. 2010, 2014, Sørensen 2015). Fremtidshoppetmetodens særegenhed kommer imidlertid til udtryk i det efterfølgende kapitel, hvor nogle af de unges idéer gengives.

De unges idéer

Et kendetegn ved fremtidsworkshops er, at idéer, som tager udgangspunkt i de unges perspektiver og kritiske hverdagserfaringer, udvikles i fællesskab.

I dette afsnit gengives udvalgte idéer, som de unge har bidraget med i de afholdte workshops. Alle idéerne vedrører, hvad der skulle ændres, hvis de unge selv kunne bestemme. To af de udvalgte idéer er resultat af elevernes diskussioner i realiseringsfasen, en anden idé kommer allerede på banen i fantasifasen. En af idéerne får vi først kendskab til i det efterfølgende telefoninterview. Dette er i overensstemmelse med figuren på side 8, hvor det påpeges, at alle faser i workshoppen bidrager med outputs.

I tråd med det ideal, som ligger til grund for udviklingen af metoden, er formålet med at gengive disse idéer at give de unge en stemme i debatten. Der kom mange kreative idéer i spil i forløbene. Vi har udvalgt fire forslag, der tilsammen giver et indblik i hvilke problemstillinger og former for interventioner, som deltagerne oplever som ønskelige for kommende interventioner.

Færre eksamener og prøver

I en workshop bringes eksamensangst på banen i realiseringsfasen. Deltagerne oplever, at de er i en periode i deres uddannelse, hvor der hele tiden er eksamener eller prøver. De tror, at det kunne hjælpe dem, som lider af eksamensangst, hvis eksamener og prøver ikke var så hyppigt forekommende. De oplever, at netop eksamener og prøver gør, at man i højere grad har brug for det break, som rygningen bidrager med. Derfor foreslår de, at der skal være perioder med færre eksamener og prøver. Dette illustrerer følgende citat:

"Vi får fandme hele tiden at vide, "Så skal vi til prøve." [...] Nu lider jeg ikke af eksamensangst, men det er der jo nogle, der gør. Lad vær med at gå og "bonge" dem på den der måde [med prøver og eksamener]. Der skulle være mere tid til bare at tage det stille og roligt i stedet for. Så havde folk måske ikke havde brug for det der med at skulle ud og ryge en smøg hele tiden."

Rygestop i praktikperioder

I efterfølgende telefoninterviews fortæller to unge, at de er påbegyndt rygestop i forbindelse med deres praktik. De fortæller, at nu, hvor de ikke længere er på skolen, er det blevet meget lettere at skære ned på cigaretterne:

"Altså på skolen, der kan du ryge, når du vil. Nu har jeg så fået læreplads, så nu har jeg kun min pause til det. Så jeg kan ikke ryge særligt meget på arbejdet. Og jeg ryger heller ikke, når jeg er hjemme."

I undervisningen på skolen og i undervisningen er det acceptabelt, at eleverne tager en pause for at ryge, og som denne unge fortæller, resulterer det i flere rygepauser, end det er muligt på en arbejdsplads. En anden ung fortæller, at han er i gang med et fælles rygestop med nogle kollegaer i praktikvirksomheden. Han fremhæver, at det hjælper ham, at rygestoppet er noget socialt, de gør sammen på praktikpladsen. Han har gode oplevelser med mødes en gang om ugen og tale sammen om, hvordan det er at "være uden cigaretter". Han fremhæver, at det vigtigste er, at man har nogen at tale om rygestoppet med, hvilket nedenstående citat illustrerer:

"Det er nok, at de har nogen at snakke med det om. Det, tror jeg, er godt for folk. Nogen at mødes med en gang om ugen og snakke med om det, måske. "Hvordan det har været uden?""

Der kan hentes inspiration fra denne unges erfaringer til at initiere rygestopgrupper i elevernes praktikvirksomheder. I praktikperioden oplever de unge andre rammer for rygningen. Disse ændrede rammer kan virke motiverende for at deltage i rygestopaktiviteter. Det kan

eventuelt være en god ide, at skolen, måske ved brug af praktikvejledere, hjælper med at organisere disse rygestopgrupper i praktikperioden. Det er ligeledes en fordel, hvis de unges praktiskvirksomheder involveres og bakker op om tiltaget.

Nyt rygeskur

Et andet forslag, som bringes på banen i realiseringsfasen, er at bygge et nyt rygeskur på skolen til unge, som ryger. Dette forslag angår ikke rygestopinterventioner. Set fra de unges perspektiv vil dette forslag imødekomme en stigmatisering, som vedrører, at rygere forurener omgivelserne, når de smider skodder ved for eksempel skolens indgangsparti eller andre steder, hvor det er til gene for andre. Forslaget vil også håndtere, at nogle af de unge oplever, at der er taget et gode fra dem, i og med at et tidligere eksisterende rygeskur er blevet fjernet. Denne afmontering oplever de unge som endnu et tiltag til den marginalisering, som de er udsat for.

De unge har tænkt over en del praktiske detaljer – også med hensyn til hvilke af skolens forskellige uddannelsesretninger, der potentielt kunne bidrage til etablering af et rygeområde, der ikke er til gene for resten af skolens elever:

”Vi har både en VVS-afdeling, en tømrerafdeling og en murerafdeling. Nu bygger vi nogle rygeskure i nærheden af indgangen. Ikke sådan lige opad men lidt væk, så der ikke ryger en sky af røg ind, når man åbner døren. Lad os sige, vi har tre lukkede sider og en åben. Derinde er der askebægre, og der er lavet et lille afløb med sådan et finmasket net hen over. Når dagen er overstået, så tager man lige en højtryksrenser, så alt er skyllet væk. Og så tager man lige og fjerner den her bakke, man kan hive op af afløbet og askebægrene, og bum. Så slipper man for, at der er skodder alle steder. [...] Samtidigt så kan vi som rygere også stå, selv når det regner og sner og stormer, i nogenlunde tørvejr. Så kunne man gøre alle glade på den måde. Og så kunne man sige, at pedellen lige skulle gå to gange om ugen med en højtryksrenser, bare lige og spule gulvet og spule væggene og så hælde

det der op i askebægrene. Og så havde man lavet et afløb ud til en kloak. Der løber kloak ude i vejen herude [...]”

Forslaget kommer fra en elev fra en afdeling på skolen, hvor de unge – også før deres deltagelse i workshoppen – har været i dialog med skolens ledelse angående etablering af et nyt rygeskur. Det er disse erfaringer, som denne unge henter inspiration fra i citatet.

Arrangementer til ære for rygere

Flere af de unge foreslår arrangementer, hvis formål skal være at ”ære rygere”. I nedenstående citat foreslås en national rygedag, hvor rygerne skal æres. I nedenstående citat forklarer en af de unge, hvorfor han har skrevet ”Danmarks Rygedag” på en Post-it i fantasifasen:

”Jeg har skrevet Danmarks Rygedag. Fordi der er nogle dage, hvor man tager til et arrangement, hvor det er homoseksuelle eller hunde, det handler om. Man har også kunne tage til demonstrationer mod hundeloven. Sådan synes jeg også det skulle være med rygere.”

Her trækkes paralleller til Copenhagen Pride og til ”Hundens dag”, som er en national temadag med fokus på hunde arrangeret af Dansk Kennel Klub. Samtidig hentydes der til, at der i 2013 var mange, der demonstrerede imod en lov, der skulle gøre det nemmere at aflive bid-ske hunde.

I de enkelte workshops kom der flere konkrete bud på løsningsmodeller for marginaliserings- eller stigmatiseringsproblematikker.

Disse forslag vedrører helt åbenlyst ikke rygeinterventioner rettet mod at reducere rygning. Disse udsagn bør ses som de unges bud på, hvordan man potentielt ville kunne modarbejde de marginaliserings- og stigmatiseringsprocesser, som de oplever i deres hverdag. At de unge kommer med idéer, der retter sig mod at løse marginaliserings- og stigmatiseringsprocesser tydeliggør, at de oplever disse processer, som et problem i deres hverdag.

Inddragelse i debatten

Flere unge pointerer i realiseringsfasen, at de gerne vil inddrages som en seriøs stemme i debatten om rygning. Dette kan være en anden måde at imødekomme den hverdagsmodstand, som er rettet mod oplevelsen af at blive samfundsmæssigt marginaliseret. De unge efterlyser en mere upartisk – og dermed mindre normativ - dialog, hvilket er udtryk for, at de har en oplevelse af, at den offentlige debat ofte er meget unuanceret. De fortæller, at dette er en årsag til, at de ikke lytter til den. De efterlyser i den forbindelse stemmer, der har forståelse for de unges situationer og hverdag, hvilket illustreres i nedenstående citat, hvor en af eleverne uddyber, hvorfor han i kritikfasen har skrevet ”Ingen forståelse for rygere” på en Post-it:

”Jeg har skrevet ingen forståelse for rygere i debatten. [...] Jeg synes ofte, der sker det, at der ikke bliver givet nogen løsning over for rygerne i debatten. Tværtimod. De vil bare hakke rygere ned. Sådan syntes jeg ofte, det sker.”

Især de ældre unge giver udtryk for, at de oplever sig marginaliserede. Denne marginalisering bunder blandt andet i, at de ikke bliver inddraget i samfundsdebatten og i de politiske beslutninger, som fastsætter rammerne for deres hverdagsliv som rygere. Dét at deltage i en fremtidsworkshop kan opleves som at få en stemme i debatten, hvilket kan være et incitament til at deltage i en dialog om rammer for rygning på uddannelsessteder.

Oplevelse af deltagelse i en fremtidsworkshop

Som nævnt tidligere bestod evalueringsfasen af opfølgende telefoninterviews med ti af de unge, som havde deltaget i en workshop. Dette kapitel tager udgangspunkt i disse interviews. Formålet med kapitlet er at skitsere, hvad de unge oplevede som positivt ved de udførte fremtidsworkshops, og hvad der eventuelt kunne have været gjort på en anden måde.

Oplevelser af et socialt frirum

I fremtidsworkshoppen struktureres ideelt set sociale frirum, hvor alles stemmer tæller og alle tages seriøst. I vores version af fremtidsworkshoppen forsøgte vi at strukturere frirummet omkring runder med Post-its og via workshopguidens opdeling i en kritik-, fantasi- og realiseringsfase. I den efterfølgende evalueringsfase var det vigtigt for os at få viden om de interviewede unges oplevelser med de udførte runder og faser – herunder om de unge oplevede workshoppen som et socialt frirum.

Ni af de ti unge fortalte, at de oplevede runderne med Post-its som et positivt element, der understøttede oplevelsen af at blive hørt. Yderligere gav de udtryk for, at runder med brainstorming gav dem tid til at tænke over argumenter, inden de skulle fremlægge dem.

Flere af de unge fremhævede runderne med Post-its som dét, de især husker som positivt ved deltagelse i workshoppen. Dette illustreres i følgende interviewuddrag:

Interviewer: *"Når du nu tænker tilbage på workshoppen, er der så noget, du især husker? Eller noget der står frem?"*

Elev: *"Jeg husker de der små sedler, vi lavede [...] De der sedler, hvor man skulle skrive de gode og de dårlige ting ved at ryge."*

Interviewer: *"Og er det fordi, det var noget godt, eller fordi der er noget skidt?"*

Elev: *"Det er fordi, det er noget godt."*

Interviewer: *"Ja. Hvad var det, der var godt ved det?"*

Elev: *"Jamen det med, at alle fik lov at snakke, og alle fik lov at have deres mening om det."*

En enkelt af de unge var ikke udelukkende positiv over for runderne med Post-its, da han syntes, at de gjorde dialogen lidt træg. Han havde dog en oplevelse af, at runderne understøttede, at alle blev hørt. Ud over denne kommentar beskrev alle de interviewede, at de havde en positiv oplevelse af at deltage, og de unge fortalte enstemmigt, at de havde en oplevelse af, at alle blev hørt i de udførte workshops. En af de unge beskrev således workshoppen som et rum, hvor der blev lyttet og givet plads til alle:

"Jeg syntes, der blev givet meget plads til hinanden. At hvis der var én, der sagde noget, så var folk ligesom på mærkerne og sad og lyttede. [...] Folk fik lov til at tale færdigt."

Dette citat illustrerer oplevelsen af, at de udførte workshops fungerede som et rum, hvor alle lyttede til hinanden og fik lov at udtrykke sig.

To af de unge skilte sig ud fra de andre unge ved i det efterfølgende telefoninterview at beskrive sig selv som helholdsvis "genert" og "meget stille". Også disse unge gav udtryk for, at de blev hørt og fik sagt deres mening i de udførte workshops. En af dem sagde:

Elev: *"Det gode var jo den måde, alle fik lov at snakke om det og komme med sin holdning til det. [...] Jeg tænkte, at alle blev hørt."*

Interviewer: *"Syntes du, at der var nogen, som snakkede for lidt eller for meget?"*

Elev: *"Det ved jeg ikke. Nu er jeg en meget stille dreng selv, så jeg har ikke rigtig en holdning til, om folk snakker meget eller lidt."*

Interviewer: *"Nej, men selv om du er lidt stille, [...] fik du sagt noget?"*

Elev: *"Ja.... Jeg syntes, det var helt fint."*

At også stille eller generte unge kan opleve at blive hørt og få stemme understøtter hensigten med skabelse af sociale frirum i form af fremtidsworkshops. I et socialt frirum er det ikke nok, at alle stemmer bliver hørt. Der skal også være en stemning, hvor alle oplever, at det, de siger, bliver taget seriøst. Dette fortalte alle de interviewede unge, at de havde oplevet af. En af de unge uddybede, at han ikke troede, at han ville blive taget lige så seriøst i andre sammenhænge:

Interviewer: *"Og følte du, at dét, du sagde, blev taget seriøst?"*

Elev: *"Ja. Jeg tror ikke, at det havde været seriøst, hvis det bare var med ens venner, man sad og snakkede om det. Eller ens forældre eller sådan noget."*

De efterfølgende telefoninterviews peger samlet set på, at deltagerne havde oplevet at befinde sig i et rum, hvor de fik mulighed for at sige, hvad de havde på hjerte, og hvor de blev taget alvorligt.

Deltagelse i en udviklingsproces?

I evalueringsfasen var vi interesserede i at få viden om, hvorvidt de udførte workshops havde formået at skabe en oplevelse af at have været inddraget i en udviklingsproces, herunder udvikling af et fælles tredje. Derfor spurgte

vi, om de unge havde en oplevelse af at have været med til at udvikle nye idéer, som sundhedsprofessionelle ville kunne arbejde videre med.

Nogle unge pegede på, at dét, de havde bidraget til, netop var udvikling af konkrete interventioner. Andre unge oplevede, at de havde bidraget til idéer og viden, som sundhedseksperter derefter kan inspireres af og arbejde videre med. Der er imidlertid også unge, som beskrev, at de ikke havde oplevet af at have udviklet noget. Disse unge havde deltaget i forskellige workshops, og de var både at finde blandt de yngre deltagere, som havde røget i kort tid, og blandt de ældre deltagere, som havde røget i en længere periode.

At nogle unge ikke havde oplevet af at være en del af en udviklingsproces, kan eventuelt hænge sammen med, at nogle af de unges idéer til interventioner (som vi i det tidligere kapitel har præsenteret) ikke var resultat af et fælles gruppearbejde i den afsluttende realiseringsfase.

Ændrede tilgange og rygestop

Vi var som udgangspunkt interesseret i at undersøge, hvordan fremtidsworkshops kan bidrage til interventionsfeltet. Herunder om fremtidsworkshops potentielt kan inddrages som elementer i fremtidige interventioner. Derfor var vi også interesseret i at undersøge, hvilket udbytte, som deltagerne knyttede til deres deltagelse i en fremtidsworkshop.

De interviewede unge fremhævede det som positivt, at de i de udførte fremtidsworkshops fik indblik i andre rygeres perspektiver, herunder deres positive og negative erfaringer med at ryge. Tre af de interviewede unge oplevede, at dette indblik i andres erfaringer og holdninger har gjort, at deres tilgang til rygning er blevet mere nuanceret, hvilket illustreres i nedenstående citat:

"Det tvang os jo til at kigge på flere aspekter. Og måske lige revurdere vores holdninger. Man

skulle se det med både negative og positive øjne. Det synes jeg var rigtigt fint.”

De tre, som oplevede at have fået et mere nuanceret blik på rygning, var enten i den yngre gruppe, som ikke har røget længe, eller festrygere. Dette peger på, at deltagelse i en fremtidsworkshop potentielt kan hjælpe rygere, som ikke har røget i lang tid, eller som er festrygere, til at få et mere nuanceret blik på rygning.

To af de øvrige yngre deltagere, som ikke havde røget lang tid, fremhævede, at deltagelse i en fremtidsworkshop havde påvirket deres lyst til at ryge efterfølgende. De fortalte, at deltagelse i workshoppen har gjort, at de nu i højere grad har blik for de negative ting, der er ved en hverdag som ryger, og derfor har fået mindre lyst til at ryge. En af disse unge fremhævede, at det betød noget for ham, at workshoppen dannede en konkret ramme for en fælles samtale om rygning:

Interviewer: *”Har det ændret ved din lyst til at ryge at være med i den her workshop?”*

Elev: *”Ja, en lille smule.”*

Interviewer: *”Så sådan lidt mindre eller?”*

Elev: *”Ja, lidt mindre.”*

Interviewer: *”Ja. Kan du prøve at forklare hvorfor?”*

Elev: *”Det er, når man bare hører om alle de der ting, som hører til, og det hjælper nok også lidt at snakke med andre om det også.”*

Fælles for de to var, at de begge var 17 år og derved både var nogle af de yngste og blandt dem, der havde røget i kortest tid.

Ud over de tre unge, som fremhævede at have fået et mere nuanceret syn på rygning, og de to unge, som fremhævede at have fået mindre lyst til at ryge efter deltagelse i workshoppen, fortalte en sjette i det opfølgende interview, at han allerede tidligere kendte til negative perspektiver og erfaringer med rygning. Han fortalte, at

han også inden deltagelse i workshoppen havde lyst til at holde op med at ryge. Efter deltagelse i workshoppen er han begyndt i praktik i en virksomhed. Han har her været med til at opstarte en rygestopgruppe.

Det er bemærkelsesværdigt, at seks ud af de ti interviewede unge enten har fået et mere nuanceret blik på rygning, har fået mindre lyst til at ryge eller er påbegyndt et rygstop efter deltagelse i en workshop. Det er dog værd at bemærke, at disse unge er enten festrygere eller forholdsvis unge, og at de således – sammenlignet med de øvrige deltagere – har røget i relativt kort tid.

Konklusion

Denne pilotundersøgelse peger på, at fremtidsworkshops kan bidrage med indblik i, hvordan unge rygere oplever at blive marginaliseret og stigmatiseret i deres hverdag. Metoden kan desuden bidrage med viden om de unges beskrivelser af deres reaktioner på den stigmatisering og marginalisering, de møder i deres hverdag.

På baggrund af de udførte fremtidsworkshops vil vi fremhæve, at et grundlæggende princip i interventioner rettet mod erhvervsskoleelever bør være at have opmærksomhed på, hvorvidt interventionerne kan skabe hverdagsmodstand hos de unge.

Kritik-, fantasi- og realiseringsfaserne bidrager hver især med forskellige output og afdækker forskellige aspekter af de unge rygeres perspektiver, erfaringer og idéer. Tilsammen giver de et nuanceret billede af, hvad de unge i deres hverdag oplever som positivt og negativt ved at være rygere, og hvordan de unge tænker, at problematikker omkring rygning og rygeinterventioner med dem som målgruppe kan imødekommes.

Derudover har evalueringsfasen bidraget med viden om de unges tilbagemeldinger på at deltage i workshoppen. Ud fra disse tilbagemeldinger fandt vi, at de sociale frirum, som vi forsøgte at facilitere, fungerede efter hensigten. Størstedelen af de interviewede unge oplevede at have været en del af en udviklingsproces. Dette kan tolkes som, at de oplevede at have bidraget til et fælles tredje.

Man kan i fremtidige workshops overveje at sætte mere tid af til opsamling på idégenereringen i realiseringsfasen. Mere tid vil eventuelt understøtte, at alle deltagere oplever, at de bidrager konstruktivt og aktivt til udvikling af

fælles idéer – idéer, der kan indgå i udvikling af interventioner, som synes relevante for de unge selv.

Man kan endvidere overveje, om man med fordel kunne gentage de enkelte workshops, således at deltagerne oplever en fortløbende proces, hvor de mødes og diskuterer de samme temaer flere gange. Dette ville give mulighed for en individuel refleksion mellem hver workshop og dermed bringe nye perspektiver ind i det fælles rum i workshoppen fra gang til gang.

Tilbagemeldingerne fra evalueringsfasen understøtter idéen om, at en fremtidsworkshop potentielt kan fungere som en rygeintervention i sig selv, idet den for den enkelte kan danne grobund for en ændret tilgang til rygning og for opstart af rygestop.

Evalueringsfasen peger på, at det er festrygere eller yngre rygere, som blot har røget i en kortere periode, der har størst mulighed for at få dette udbytte af deltagelse i en fremtidsworkshop.

Perspektiver på rygeinterventioner på erhvervsskoler

I dette afsnit præsenteres en række nye vinkler på rygeinterventioner. I afsnittet kædes centrale pointer fra de foregående kapitler sammen med andre undersøgelser inden for interventionsfeltet.

Fysiske rum med plads til ro

Når de unge i de udførte workshops fortæller om, hvad de får ud af at ryge, er det primært mentale eller sociale fordele, der fremhæves. De unge tilkendegiver, at sundhedseksperter i højere grad bør have fokus på disse forhold, når de udvikler interventioner.

Flere interventionsstudier fokuserer på, hvordan en styrkelse af sociale røgfri miljøer på erhvervsskolerne kan mindske rygningen. Et centralt element kan for eksempel være at designe attraktive fysiske miljøer både inden- og udendørs, som kan danne ramme for det sociale liv blandt de unge på skolen. I en konkret

intervention etablerede man blandt andet bordfodbolddorbe og hyggerum med nye sofaer (Andersen et al. 2016).

Med udgangspunkt i disse erfaringer kan interventioner med fokus på de fysiske rammer bidrage til at styrke elevernes muligheder for individuelle åndehuller og afslapning på skolerne.

Differentierede indsatser på erhvervsskoler

De unge rygere på erhvervsskoler har viden om, at det er usundt at ryge. De har desuden personlige erfaringer med at opleve sig stigmatiserede og marginaliserede på grund af rygningen. Man må derfor overveje, hvordan man kan udvikle rygeinterventioner, der fokuserer på nye veje ud af rygeafhængigheden, som kommer de unges forskelligartede hverdagsmodstande i møde. Inddragelse af de unges perspektiver på den marginalisering og stigmatisering, de oplever i hverdagen, kan med fordel inddrages.

Netop gruppen af erhvervsskoleelever er en meget sammensat gruppe (Hansen & Brodersen 2015, Størner 2014). I vores undersøgelse kan dette for eksempel iagttages ved, at deltagerne er fra 17 til 35 år og har røget mellem 14 dage og 14 år (se skema på side 10). Hvis en rygeintervention skal være det "realistiske wake up call", som flere af erhvervsskoleeleverne efterlyser, bør man også overveje, om de skal differentieres noget mere, end det er tilfældet i dag, for eksempel i forhold til i hvor lang tid eleverne har røget, hvor gamle de er samt deres specifikke livssituation – om de for eksempel er forældre eller stadig bor hjemme.

En anden måde, man kan differentiere på, er at tildele eleverne forskellige roller i fælles rygestopinterventioner. Her kan de ældre mere erfarne rygere for eksempel fortælle de yngre rygere om deres hverdag med rygning og om deres betragtninger angående ikke at ryge foran børn.

Her er det værd at påpege, at det i en nordisk kontekst især er unge med en familiebaggrund i lavere sociale lag, som ryger. Således har unge fra lavere sociale lag større risiko for at blive rygere (Larsen & Hansen 2014). I denne undersøgelse har vi ikke fokuseret på workshopdeltagernes sociale baggrunde. Ikke desto mindre vil vi påpege, at det, at de deltagende unge ikke finder beslutningen om et rygestop attraktiv, meget vel kan have relation til deres socioøkonomiske baggrund. Man kan overveje, om man i højere grad bør udvikle socialt differentierede interventioner, hvor deltagerens sociale baggrund og deres livshistorier medtænkes, når det beslutes, hvilke interventioner man tilbyder dem (Ingholt et al. 2016).

Fremtidsworkshops med rygere på erhvervsskoleelever

Med udgangspunkt i fundene i denne pilotundersøgelse er det vores vurdering, at professionelle, som møder rygere på erhvervsskoler, med fordel kan overveje, om fremtidsworkshopmetoden kan danne ramme for fremtidige dialoger med unge rygere.

Anvendelse af fremtidsworkshops kræver en del forarbejde, men metoden er enkel at gå til. Hvis man vil benytte sig af vores version af fremtidsworkshoppen, er det eneste udstyr, der skal til, et stort ark papir, Post-its og kuglepennene.

Hvis man overvejer at udføre fremtidsworkshops med rygere på erhvervsskoler, kan man med fordel anvende efterfølgende tjekliste som metodisk rettesnor.

Tjekliste til udførelse af fremtidsworkshops

På baggrund af vores arbejde med fire fremtidsworkshops med 20 rygere på en erhvervsskole er vi nået frem til en række forhold, som man med fordel kan tage stilling til, hvis man selv vil udføre fremtidsworkshops.

Vi foreslår, at man indledningsvist forholder sig til følgende fem forhold:

1. Ved vi, hvilke outputs fremtidsworkshoppen skal have?
2. Har vi tilstrækkelig viden om konteksten?
3. Ved vi, hvor megen tid der kan afsættes?
4. Har vi tilstrækkelig viden om deltagerne?
5. Ved vi, hvor meget fremtidsworkshoppen skal styres?

1. Ved vi, hvilke outputs fremtidsworkshoppen skal have?

Overvej grundigt, hvilke outputs fremtidsworkshoppen skal have. På baggrund af vores erfaringer fra denne pilotundersøgelse mener vi, at det kan være god idé at anvende fremtidsworkshops som metode, hvis man ønsker:

- Et indblik i deltagernes hverdagsrelaterede kritik og deres perspektiver på en problemstilling.
- Udvikling af deltagernes tilgange.
- Udvikling af et fælles tredje.

- Udvikling af konkrete idéer til interventioner.

De fire outputs kan fint supplere hinanden, men overvejelser over, hvad der vægtes højest, bør have betydning for udformningen af workshopguiden.

2. Har vi tilstrækkelig viden om konteksten?

En viden om konteksten for det problemfelt, der skal undersøges, skal af facilitator danne baggrund for at indgå i dialog på en relevant og hensigtsmæssig måde. Derfor er det en god idé, hvis facilitator er med til at udarbejde workshopguiden og er med i planlægningen af de konkrete workshops.

Når man skal udføre en fremtidsworkshop, er det afgørende at have en grundlæggende viden om den kontekst, som man træder ind i. Denne viden skal bruges til:

- At klæde facilitator på til at kunne facilitere dialog og inddrage eksempler med relevans for den lokale kontekst.
- I planlægningen af den konkrete fremtidsworkshop. (Hvor? Hvornår? Hvordan?)
- Udarbejdelse af den konkrete workshopguide.

3. Ved vi, hvor megen tid der kan afsættes?

Potentielle deltagere har sandsynligvis en travl hverdag, hvor andre ting end deltagelse i en fremtidsworkshop prioriteres højere. Derfor er det vigtigt, at man planlægger workshopkens længde og tidspunkt, sådan at disse forhold passer ind i organisationens (fx skolen) og deltagernes hverdag. Det er ligeledes væsentligt, at man udtrykker, at man værdsætter den tid, som deltagerne og organisationen afsætter til fremtidsworkshoppen.

Man kan også overveje, hvor megen tid man selv (og facilitator, hvis det ikke er én selv) har til at forberede, udføre og følge op på frem-

tidsworkshoppen. Hvis man vægter en grundig opfølgning, bør der afsættes ressourcer til, at en medhjælper/observatør kan tage noter under workshoppen.

4. Har vi tilstrækkelig viden om deltagerne forudsætninger?

Et solidt kendskab til deltagerne forudsætninger for at indgå i en fremtidsworkshop er centralt for tilpasningen af formatet af workshoppen. Det er vigtigt, at facilitator udtrykker sig i et sprog, som er forståeligt for deltagerne, og inddrager eksempler med relevans for deltagerne hverdag. Dette kræver et grundigt kendskab til deltagerne som gruppe. Samtidigt er det centralt, at problemstillingen, som skal debatteres, opleves som relevant af deltagerne, sådan at de får ejerskab for processen og bliver motiverede til at deltage aktivt.

5. Ved vi, hvor meget fremtidsworkshoppen skal styres?

Hvor meget workshoppen skal styres afhænger af, hvor megen tid, der er afsat til workshoppen, og hvad formålet er. Hvis formålet er udvikling af konkrete tiltag eller interventioner, kan facilitator eller en medhjælper løbende notere stikord til udsagn, som vedrører konkrete tiltag eller interventioner, og inddrage disse i realiseringsfasen. At gøre deltagerne opmærksomme på, at dette er praksis, kan være et værktøj til holde strukturen i faserne.

En måde at styre forløbet i en fremtidsworkshop på, er at lave en indledende rammesætning af dialogen, hvilket lægger op til en forholdsvist stramt styret dagsorden. I forbindelse med dette studie har vi valgt en udgave af fremtidsworkshoppen, hvor dialogen blev rammesat af en forholdsvist lang introduktion med fokus på:

- At tydeliggøre for deltagerne, at de er eksperter i deres eget liv, og at det er dem, vi ønsker vil lære noget af.

- At give tid til at deltagerne (og facilitator) kan fortælle om relevante hverdagserfaringer med relevans for emnet.
- At facilitator rammesætter en diskussion af det overordnede problemfelt via input som grafer og et citat.

Dette valgte vi at gøre, fordi vi ønskede, at netop disse tre elementer udgjorde den overordnede ramme for de efterfølgende faser.

For at rammesætte problemfeltet havde vi udarbejdet input til diskussion (som kan ses i bilag 2). Lignende input kan udarbejdes som værktøj til rammesætning for andre fremtidsworksops.

Litteraturliste

Abel T, Frohlich K (2012). *Capitals and Capabilities: Linking structure and agency to reduce health inequalities*. *Social Science & Medicine* 74:236-244.

Andersen S, Rod MH, Ersbøll AK, Stock C, Johansen C, Holmberg T, Zinckernagel L, Ingholt L, Sorensen BB, Tolstrup JS (2016). Effects of a settings-based intervention study to promote student wellbeing and reduce smoking in vocational schools: a non-randomized controlled study. *Social Science & Medicine*, 161:195-203.

Blaxter M (1992). What is health? In *Health & lifestyles*. Tavistock/Routledge, London and New York, s. 13-34.

Bendtsen P, Mikkelsen SS, Tolstrup JS (2014). *Ungdomsprofilen 2014*. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Bell K, Salmon A, Bowers M, Bell J, McCullough L (2010). *Smoking, stigma and tobacco 'denormalisation': further reflections on the use of stigma as a public health tool*. *Social Science and Medicine* 70(6):795-799.

Bladt M (2014). "Frirum og værksteder." i Duus G et al. (red.): *Aktionsforskning - en grundbog*. 2. Udgave, Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Brink AL. et. al (2009). *Passiv rygning i privatsfæren. Kræftens Bekæmpelse*. <https://www.cancer.dk/dyn/resources/File/file/0/1700/1385430797/passivrygningiprivatsfaeren.pdf> (besøgt d. 31.3.2017).

Duus G (2014). "Validitet." i Duus G et al. (red.): *Aktionsforskning - en grundbog*. 2. Udgave, Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Danmarks Evalueringsinstitut (2009). *Kompetencevurderinger på erhvervsuddannelser*. <https://www.eva.dk/projekter/2008/kompetencevurdering-i-erhvervsfaglige-uddannelser> (besøgt d. 26.4.2017).

Frohlich K, Mykhalovskiy E, Poland, BD, Haines – Saah R, Johnson J (2012). *Creating the socially marginalized youth smoker: the role of tobacco control*, *Sociology of health & Illness*, 7:978-993.

Gifford S (1986). "The meaning of lumps: A case study of the ambiguities of risk." in Janes, C. et al. (eds.): *Anthropology and Epidemiology: Interdisciplinary Approaches to the Study of Health and Disease*, D. Reidel Publishing Company, Netherlands.

Halkier B (2008). *Fokusgrupper*. Forlaget samfundslitteratur, Gylling.

Hansen GI & Brodersen A (2015). "Sammensat elevgruppe." i Hansen, GI et al. (red.): *Ny viden om erhvervsuddannelser 2015*. Nationalt Center for erhvervspædagogik, Professionshøjskolen Metropol.

Ingholt L, Sørensen BB, Axel E og Frank VA (2012). *Rusmidler på teknisk skole: Forebyggelse, fællesskab og faglige rammer*. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 29:467-484.

Ingholt L, Sørensen BB, Curtis T og Frank VA (2010). *Unge perspektiver på fællesskaber og uddannelsesforløb på de tekniske skolars erhvervsuddannelser*. *Psyke & Logos*, 31:107-124.

Ingholt L, Hulvej MR, Holmberg T, Srivarathan A, Rossau KH, Tjørnhøj-Thomsen T (2016). *Socialdifferentieret hjerterehabilitering I praksis – Sundhedsprofessionelles og patienters perspektiver*. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Jensen TB (2000). *Fra viden til handlingsændring – en undersøgelse af unge, tobak og sund-*

hedsoplysning. Ph.d.-afhandling, Institut for Psykologi, Københavns Universitet Amager.

Klein R (1993). En polemisk konklusion. *Det sublime sug, kapitler af cigarettens kulturhistorie*. Gyldendal, København, s. 120-134.

Kvale S & Brinkmann S (2015). *Interview – Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. 3. udgave, Hans Reitzels Forlag, København.

Larsen K & Hansen GI (2014). "Social ulighed i sundhed - mere vilkår end valg: Indsigter og forklaring på norske forhold." I Dahl E, Bergsli H, & van der Wel, KA (red.): *Nasjonal kunnskapsinnsamling om sosial ulikhet og helse*. Høgskolen i Oslo og Akershus, Oslo, s. 1-69.

Lee R & Renzetti CM (1993). "The Problems of Researching Sensitive Topics." in Renzetti, CM & Lee, RM (eds.): *An Overview and Introduction. Doing Research on Sensitive Topics*. Sage, London.

Mehlsen C, Kjær B, Nielsen BS (2013) "Pædagogisk co-creation.", *Børn og Unge Forskning*, (19):4-8.

Nielsen KA (2001). "Eksperimentelle metoder og aktionsforskning - Om sociale eksperimenter og aktionsforskning som kvalitativ forskningsmetode i arbejdslivsforskning." I Peder-

sen, KB & Nielsen, LD (red.): *Kvalitative metoder - fra metateori til markarbejde*, Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.

Størner T (2014). "Eleverne og forudsætningerne." i Størner T & Sørensen TH (red.): *Elever i erhvervsuddannelserne*. Munksgaard, København.

Sørensen, BB (2015). *Sociale relationer og fysiske rammers betydning for ændring af unges praksisser*. Ph.d.-afhandling, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Tofteng D & Husted M (2014). "Etik og Normativitet." i Duus, G et al.(red.): *Aktionsforskning, en grundbog*. 2. Udgave, Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Tulinius C (2000). *Vi bliver ved med at ryge – hvorfor? Om rygningens mange betydninger i hverdagslivet – belyst især ved deltagerobservation og interviews med danske børnefamilier*. Ph.d.-afhandling, Institut for Sundhedstjenesteforskning, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Syddansk Universitet.

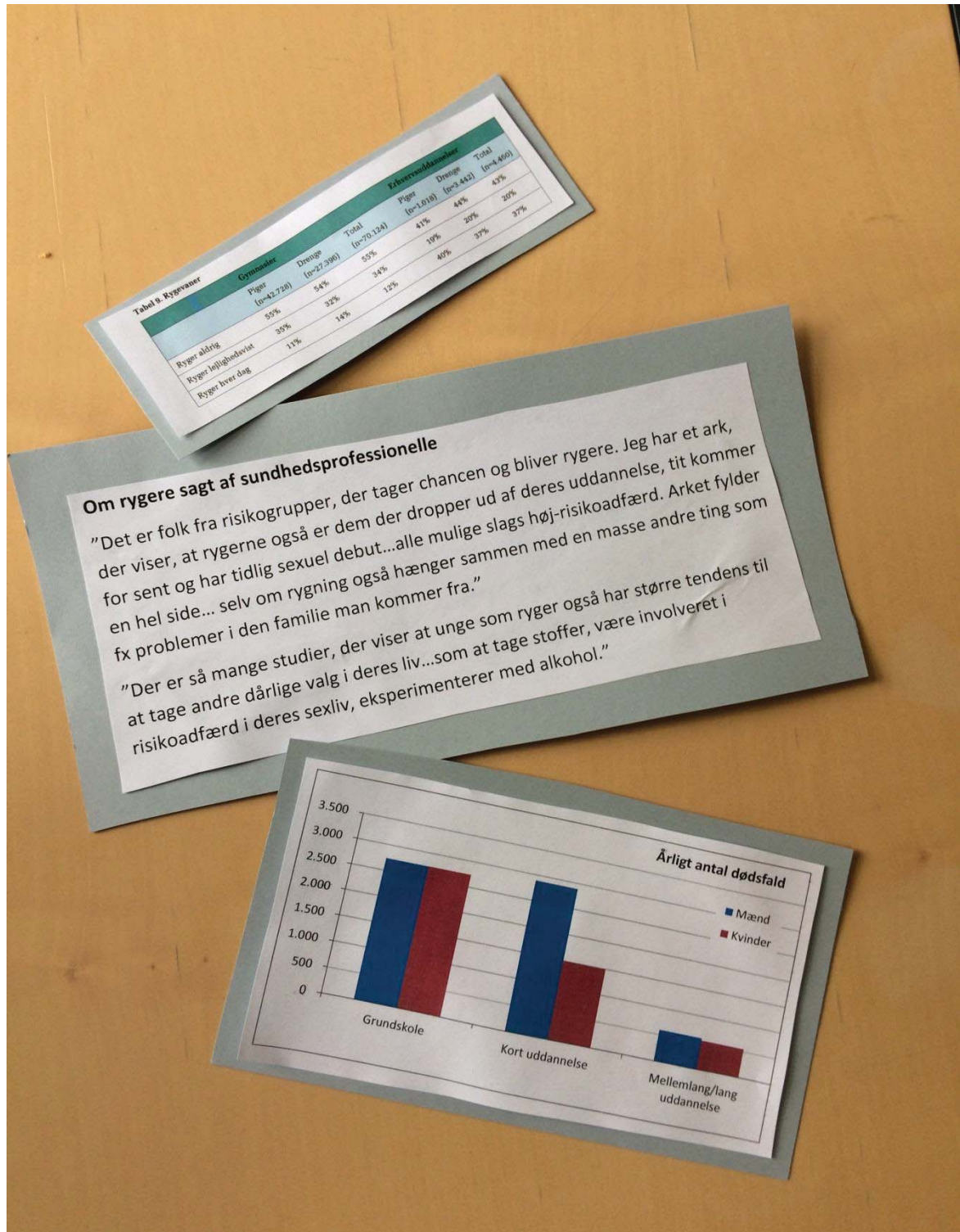
Vinthagen S & Johansson A (2013). "Everyday Resistance": *Exploration of a Concept and its Theories*, Resistance Studies Magazine, no.1.

Bilag 1: Eksempel på workshopguide

Tema/fase	Stikord, forslag til spørgsmål, centrale formuleringer og handlinger	Ca. tid
Overordnet intro	Præsentation af projekt + formål <i>"interventionerne virker ikke – vi har brug for jeres hjælp"</i>	20 min
Præsentation af deltagere	Præsentationsrunde. Facilitator lægger ud, som eksempel: personer (navn, alder, uddannelse) rygeerfaringer (hvornår og hvordan startede du? Hverdagsryger eller festryger?, cigaretter eller e-cigaretter?) rygestop (har du prøvet at stoppe? hvornår? hvordan?)	
Præsentation og diskussion anden af baggrundsviden	Præsentation af inputs – <i>"kan I genkende disse ting i jeres hverdag?"</i> social ulighed (graf) rygning på erhvervsskoler (tabel) fordomme om unge rygere blandt sundhedsprofessionelle (citater) Hvordan er rygepolitikken på jeres skole?	
Intro til fremtidssessionen	<i>"Det er jeres vinkler og oplevelser vi er interesserede i. Ingen tanker eller idéer er forkerte. I er eksperterne i at være unge!"</i>	
Intro til Kritikfase	<i>Uddele Post-its i en farve + kuglepenne</i> 1 ord pr. Post-it <i>"Det er ok ikke at stave korrekt. Bare skriv så i selv forstår det"</i> Præsentation af fase: "brokke-fasen" <i>"I skal brokke jer over alt I synes er irriterende omkring rygning. Det kan handle om noget af det, vi har snakket om eller noget helt andet, som I oplever som irriterende. Forstår I hvad I skal?"</i> Hvis ikke inddrages eksempler på brok med udgangspunkt i hvad vi har snakket om. For eksempel at rygeforbud på skolen betyder, at man går udenfor skolen og ryger 10 min til kritikpunkter	10 min
Kritikfase – brainstorm	<i>Faciliter at der arbejdes og gør løbende opmærksom på tiden</i>	10 min
Kritikfase runder	1 Post-it pr. mand pr. runde, Et tema skal ikke nævnes flere gange. <i>Faciliter runder. Bliv ved til der ikke er flere. Sæt løbende Post-its tematisk op på whiteboard / flipover</i>	10 min
Opsamling	<i>Opsummér</i>	10 min
Intro til Fantasifase	<i>"I den bedste af alle verdener" – fasen</i> Tænke ud af boksen og finde på nye idéer <i>"Det kan handle om det, vi har snakket om eller andet, som I synes er vigtigt eller godt omkring rygning. Hvis I bestemte, hvordan skulle</i>	5 min

	<p><i>det så være? Tænk ikke, hvad eksperter siger eller hvad der kan lade sig gøre i praksis! Det behøver ikke være gennemtænkt, bare brainstorm over idéer. Forstår I hvad I skal?"</i></p> <p>Hvis ikke, så kom med eksempler med udgangspunkt i, hvad vi har snakket om - for eksempel at der skulle være flere asgebægre eller andre love</p>	
Fantasifase – brainstorm	<p><i>"I har prøvet det før, så nu går det hurtigt"</i></p> <p>Faciliter at der arbejdes og gør opmærksom på tid</p>	5 min
Fantasifase -runder	<i>På samme måde som i kritikfasen, men med ny farve Post-its</i>	10 min
Pause	Facilitator og medhjælper er nu alene i rummet og ordner Post-its i temaer imens de reflektere over, hvad der er blevet sagt	5 min
Realiseringsfase intro	<p>Fælles opsummering af temaer</p> <p><i>"Nu skal I arbejde videre med, hvordan man kan imødekomme et af ovenstående temaer - det skal være et tema med begge farve Post-its"</i></p>	10 min
udvælgelse af temaer/idéer	Faciliterer at de unge selv vælger et tema, de har lyst til at arbejde videre med	5 min
Gruppearbejde	<p>Faciliter gruppearbejde og diskussioner</p> <p><i>Hvad skal man gøre? På hvilken måde? Hvad er det vigtigste at gøre?</i></p>	15 min
Realiseringsfase – opsamling	Opsamling på hvad de unge mener, der skal gøres. Spørg ind til uklarheder	10 min
Outro	<p><i>Brænder nogen inde med noget? Hvad er den vigtigste pointe os sundhedseksperter skal tag med videre?</i></p> <p>Farvel og tak, kontaktoplysninger til opfølgende telefoninterview</p>	10 min

Bilag 2: Input til workshops

Rygning og alkohol skaber stigende ulighed

Så mange flere **lavtuddannede** end
højtuddannede kvinder **dør:**

(pr. 100.000 personer i alderen 30 år eller derover.)

Kilde: Professor Knud Juel fra Statens Institut for Folkesundhed
Tekst: Thomas Helsborg **Grafik:** Ninni Munch Pettersson

Referencer til inputs

Øverste tabel er hentet fra:

Bendtsen P, Mikkelsen SS, Tolstrup JS (2014). "Tabel 9. Rygevaner" i: *Ungdomsprofilen 2014*. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet, s. 17.

Citatet i midten er oversat af Gro Inge Lemcke Hansen efter citater i Frohlich K, Mykhalovskiy E, Poland BD, Haines – Saah R, Johnson J (2012). *Creating the socially marginalized youth smoker: the role of tobacco control*, *Sociology of health & Illness*, 7, p. 983-984.

Den følgende tabel er lavet ud fra upublicerede tal fra: Eriksen L, Davidsen M, Jensen HAR, Ryd JT, Strøbæk L, White ED, Sørensen J, Juel K (2016). *Sygdomsforebyggelsen i Danmark – risikofaktorer*. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet for Sundhedsstyrelsen.

Den sidste graf er hentet på Danmarks radios hjemmeside: <https://www.dr.dk/levnu/krop/grafik-rygning-og-alkohol-er-hovedaarsagen-til-ulighed-i-sundhed> (besøgt d. 2.5.2017).

